

TEKNOLOGISK
INSTITUT

Mangfoldige Sundhedsuddannelser

Maj 2004

Teknologisk Institut, Arbejdsliv
Postboks 141
2630 Taastrup

Tlf.: 7220 2620
Fax: 7220 2621
E-mail: arbejdsliv@teknologisk.dk

ISBN: 87-90489-58-6

\\fildmwta\dmw_docs\1173413\441672_Endelig rapport.doc

Forord

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration har med denne undersøgelse ønsket at sætte fokus på muligheder og barrierer for at personer med anden etnisk baggrund starter og gennemfører en uddannelse til sygeplejerske, social- og sundhedshjælper samt social- og sundhedsassistent. Baggrunden er at:

- Hjemmeplejen og sygehuse mangler arbejdskraft idet små ungdomsårgange træder ind på arbejdsmarkedet og store årgange trækker sig tilbage.
- Ledigheden blandt personer med anden etnisk baggrund er markant højere end for personer med etnisk dansk baggrund.
- Flere patienter på sygehuse og brugere i hjemmeplejen har anden etnisk baggrund.
- Etniske minoriteter er underrepræsenteret på arbejdspladser i hjemmepleje og på sygehusene i de job, der kræver en sundhedsuddannelse.
- Elever og studerende med anden etnisk baggrund i højere grad falder fra en påbegyndt uddannelse end elever og studerende med etnisk dansk baggrund.

Formålet med undersøgelsen har været at afdække muligheder og barrierer for at flere med anden etnisk baggrund starter og gennemfører en sundhedsuddannelse. Det bidrager til at alle - uanset etnisk baggrund - stilles lige i det danske uddannelsessystem.

Undersøgelsen bygger på 61 interview med 11 ledere, 7 studievejledere, 65 lærere, 35 elever og 21 studerende med etnisk dansk baggrund samt 23 elever og 21 studerende med anden etnisk baggrund på fem social- og sundhedsskoler og fem sygeplejerskoler. Interviewene er understøttet af en telefonsurvey med 1044 personer med anden etnisk baggrund og 846 personer med etnisk dansk baggrund vedrørende deres uddannelsesovervejelser.

Undersøgelsen er finansieret af Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration og gennemført af Teknologisk Institut ved Tom Bødker Hansen og Trine Land Hansen, der også har udarbejdet rapporten. Teknologisk Institut er eneansvarlig for analyser, vurderinger og anbefalinger.

Teknologisk Institut, Arbejdsliv

Maj 2004

Indhold

Forord	3
Indhold	5
Anbefalinger	7
Rekruttering	7
Fastholdelse (skole og praktik/klinik).....	8
Perspektivering	11
Læserguide	13
1 Undersøgelsens baggrund og metode	15
Samfundsudfordringer og etniske minoriteter	15
Etniske minoriteter på skolerne	17
Metode og datagrundlag	18
2 Har skolernes fokus på særlige grupper?	23
Generel holdning.....	23
Ingen særbehandling - i hvert fald af nogle grupper	23
Strategisk 'særbehandling'	25
Stærke og svage grupper.....	26
Sammenfatning	28
3 Muligheder og barrierer for at rekruttere til sundhedsuddannelserne	31
Interesse for at søge ind på en uddannelse.....	32
Barrierer for at søge ind på en uddannelse	33
Interesse for at søge ind på en sundhedsuddannelse.....	34
Barrierer for at søge ind på en sundhedsuddannelse.....	38
Sammenfatning	40
4 Almene, personlige og sproglige krav	41
Skolernes indbyrdes modstridende krav	41
Kravet om de personlige og almene kompetencer.....	41
Sprogkravet som problem - og symptom.....	42
Sammenfatning	44
5 Projektarbejde i grupper, gruppedannelse og klassen	45
Klassen som ramme	45
Lærerens rolle	46
Projektarbejde i grupper.....	47
Gruppedannelse	48
Homogene grupper	49
Lærerens rolle	50
Sammenfatning	51
6 Praktikken - arbejdspladsen, patienter og ældre	53
Kontakten til patienter og de ældre.....	54
Kontakten til personalet.....	55
Sammenfatning	56

Anbefalinger

Denne rapport bygger dels på en telefonsurvey med personer med etnisk dansk og anden etnisk baggrund dels interview med ledere, studievejledere, lærere og elever med dansk og anden etnisk baggrund på fem social- og sundhedsskoler og fem sygeplejeskoler. Elever og studerende med anden etnisk baggrund er i surveyen definerede som indvandrere og efterkommere fra ikke-vestlige lande men der har deltaget elever og studerende med både vestlig og ikke-vestlig baggrund i interviewene. Der skelnes ikke mellem sygeplejeuddannelsen, social- og sundhedshjælper- eller -assistentuddannelserne, idet temaer, pointer og konklusioner er gennemgående for alle tre uddannelsesområder.

¹ I eksempler og ved citat- og kildeangivelse er der dog skelnet mellem uddannelserne.

I det følgende præsenteres undersøgelsens hovedresultater og tilhørende anbefalinger.

Rekruttering

Telefonsurveyen viser, at 24 pct. af uddannelsessøgende med anden etnisk baggrund overvejer én eller flere af sundhedsuddannelserne: Social- og sundhedshjælper-, social- og sundhedsassistent- eller sygeplejerskeuddannelsen.² Det vil sige, at 8,3 pct. af alle med anden etnisk baggrund i alderen 15-60 år vil overveje en sundhedsuddannelse. Der er med andre ord en betydelig - og relativt større - interesse for sundhedsuddannelserne blandt personer med anden etnisk baggrund. På den baggrund er der gode muligheder for at tiltrække denne gruppe til sundhedsuddannelserne. Selv om det også primært er kvinder med anden etnisk baggrund, der overvejer en sundhedsuddannelse, udgør andelen af mænd, der overvejer en sundhedsuddannelse mellem 20 og 25 pct. Det er fortrinsvis flygtninge og indvandrere fra Tyrkiet, Somalia og ex-Jugoslavien, der har interesse for sundhedsuddannelserne - de udgør 80 pct. af gruppen. 75 pct. er over 21 år, og 80 pct. har været i Danmark i mere end 5 år.

Hvis vi vender blikket mod dem, der ikke overvejer uddannelse overhovedet, begrundede det - i prioriteret rækkefølge - med høj alder, at de allerede har en uddannelse eller utilstrækkelige dansk kundskaber. De ældre elever og studerende på skolerne peger i interviewene også på, at de var usikre på, om de i deres alder ville være i stand til at gennemføre uddannelsen. Der er imidlertid meget, der tyder på, at denne gruppe generelt er meget motiveret, afklaret og kan bruge deres livserfaring i uddannelserne. Og med aldersspredningen på skolerne i mente, bør der være mulighed for at rekruttere også i denne gruppe. Med hensyn til dansk kundskaber vurderede interviewerne, der gennemførte telefonsurveyen, at 40 pct. af de personer, der angav manglende dansk kundskaber som årsag til ikke at overveje en uddannelse, ikke havde vanskeligheder ved det danske sprog.

¹ De tre uddannelser benævnes sundhedsuddannelser i denne rapport.

² Uddannelsessøgende defineres som respondenter, der har svaret bekræftende på spørgsmålet: "Overvejer du at tage en uddannelse i Danmark?". Det tilsvarende tal for uddannelsessøgende med etnisk dansk baggrund er 7,2 pct.

Survey og interview viser begge, at baggrunden for at overveje sundhedsuddannelserne er de samme uanset etnisk baggrund: Arbejde med mennesker, gode jobmuligheder, kendskab til området fra pårørende, familie og som patient, mulighed for at rejse med jobbet og en overskuelig uddannelse.

Vi vil på baggrund af telefonsurveyen pege på, at der er et ganske betydeligt rekrutteringspotentiale blandt personer med anden etnisk baggrund - både blandt uddannelsessøgende og ikke-uddannelsessøgende, yngre og ældre. Skolerne vil have særligt gode muligheder for at rekruttere tyrkiske, somaliske og ex-jugoslaviske elever og studerende mellem 20 og 40 år.

Surveyen viser også, at baggrunden for at søge uddannelserne er den samme uanset etnisk baggrund og type af sundhedsuddannelse - budskaberne i rekrutterings- og vejledningsindsatsen bør derfor være de samme. Men der kan være grund til at overveje, hvilke kanaler, der skal anvendes i forhold til at nå de forskellige målgrupper. Det vil kræve en nærmere undersøgelse.

Integrationsministeriet gennemfører sideløbende med denne undersøgelse en kampagne, der har til formål at rekruttere flere unge med anden etnisk baggrund specifikt til social- og sundhedsuddannelserne. Kampagnen er sat i gang efter telefonsurveyen. På den baggrund er der mulighed for at gentage surveyen på et senere tidspunkt med henblik på at måle kampagneeffekten, herunder om flere med anden etnisk baggrund overvejer en social- og sundhedsuddannelse og om de i givet fald er blevet inspireret af kampagnen.

I det følgende sættes der fokus på årsager til frafald blandt elever og studerende med anden etnisk baggrund og andre mindretal set fra et skolesynspunkt.

Fastholdelse (skole og praktik/klinik)

Hvis interessen for sundhedsuddannelserne hos personer med anden etnisk baggrund skal slå igennem på skolerne og senere arbejdspladser, forudsætter det, at de gennemfører uddannelsen. Og elever og studerende med anden etnisk baggrund har tilsyneladende en lavere studie gennemførelsesprocent end etniske danskere - eller et højere frafald. Det kan dels skyldes svagere forudsætninger, dels forhold på skolerne, der udstøder elever og studerende med anden etnisk baggrund. Størstedelen af analyser og undersøgelser på uddannelsesområdet sætter fokus på gruppens (svage) forudsætninger for at gennemføre en uddannelse for at finde en forklaring på gruppens uddannelsesmæssige efterslæb og større frafald.³ Fokus for interviewene i denne undersøgelse er imidlertid at afdække forhold på skolerne, der kan forklare frafald og udstødning for denne gruppe. Og de viser, at der er meget stærke udstødnings- og frafaldsårsager på spil, der ikke kan forklares med elevers og studerendes faglige forudsætninger alene. Det uddybes i det følgende.

Skolen

Interviewene viser, at mange af skolerne ser et behov for at uddanne personer med anden etnisk baggrund. Herunder at forskellige og mangfoldige grupper kan være en styr-

³ Se også *Etnicitet og studiefrafald*, Memed Demirtas og Jens Hoff, AKF Nyt, nr. 4, 2003, side 11

ke. Det er imidlertid de færreste skoler, der ønsker at sætte særligt fokus på elever eller studerende med anden etnisk baggrund - skolerne ønsker ikke at særbehandle. Særbehandling kan imidlertid danne grundlag for dels at udnytte denne gruppes ressourcer, dels at give minoriteter, der som udgangspunkt har sværere betingelser, lige muligheder for at gennemføre uddannelsen. Derudover særbehandler de samme skoler allerede andre minoriteter, herunder især mænd. Skolerne samler typisk mændene for at undgå, at de falder fra. Elever og studerende med anden etnisk baggrund ønsker man derimod at sprede, og man fraråder dem, at de taler deres eget sprog, når de er på skolen.

Vi foreslår på den baggrund, at skolerne sætter fokus på elever og studerende med anden etnisk baggrund og giver alle minoriteter 'særbehandling' eller særlig opmærksomhed, således at deres ressourcer udnyttes og deres muligheder for at gennemføre uddannelsen stilles lige med andre. Skolerne kan også sikre, at minoriteter udgør en vis størrelse. Skolerne kan eksempelvis sætte en minimumsgrænse for antallet af elever og studerende i hver klasse, der tilhører en bestemt gruppe. Det rejser spørgsmålet om, hvilke minoriteter, der skal opereres med. Elever og studerende med ikke-dansk baggrund kan være én gruppe, mænd en anden og mænd med ikke-dansk baggrund en tredje, læse- og skrivesvage en fjerde - afhængigt af, hvad skolen ser af arbejdspladsbehov og samfundsmæssige forpligtigelser. Det danner grundlag for at udnytte mangfoldigheden af forskellige baggrunde, erfaringer, forudsætninger m.v.

Klassen, gruppedannelse og gruppearbejde

Skolerne ser imidlertid en række problemer med at rumme elever og studerende med anden etnisk baggrund. Problemer, som mange henfører til, er svage eller manglende forudsætninger for at gennemføre uddannelsen. Og elever og studerende med anden etnisk baggrund bliver generelt betragtet som en 'svag' gruppe.

Elever og studerende med anden etnisk baggrund opfatter imidlertid sjældent sig selv som en fagligt svag gruppe. De oplever til gengæld gruppedannelsen som rå og gruppearbejdet som svært. Det at tilhøre en 'svag' gruppe slår på den baggrund igennem i forbindelse med gruppedannelse, hvor etniske danskere ikke ønsker at være i gruppe med dem. Det ender ofte med, at der dannes rene 'etniske' og 'danske' grupper. Så de efterlyser klare rammer, opmærksomhed fra lærernes side, mulighed for vejledning og mere rum for at komme til orde. På klassen, i gruppedannelse og -arbejde. Gruppedannelse og -arbejde opleves ikke imidlertid kun som rå for elever og studerende med anden baggrund, men af alle. Så elever og studerende efterspørger generelt mere styring og støtte.

Vi foreslår, at evne til at håndtere projektarbejde i grupper og de personlige kompetencer i højere grad afspejles i vurdering og karaktergivning, således at elever og studerende oplever en bedre sammenhæng mellem de arbejdsformer, der stilles krav om, at de skal kunne håndtere, og det de bliver bedømt på. Projektarbejde i grupper bør betragtes som en faglig disciplin på lige fod med andre fagområder.

Vi foreslår, at det følges op af en bedre struktur og styring af gruppedannelse og projektarbejde i grupper. Elever og studerende skal have bedre muligheder for at vælge fagligt emne og gruppe, og skolerne bør sætte tid af til den proces, herunder muligheden for at kunne stoppe op, sætte ord på og evaluere processen. Det gælder både i forbindelse med at danne grupper og undervejs i gruppearbejdet. Udover at reducere frafaldet kan det forebygge tendensen til at danne homogene grupper, hvorved skolerne kan bidrage til en reel integration af etniske og andre minoriteter.

Lærere

Skolerne har på den baggrund en meget vigtig rolle at spille i forhold til at reducere frafald generelt og blandt elever og studerende med anden etnisk baggrund. Vil man sikre, at elever og studerende gennemfører uddannelserne med bedst mulige kvalifikationer, kommer de med andre ord ikke uden om at tage fat i lærernes rolle og deres organisering.

Nogle lærere kan godt se, at skolen og de selv har en vigtig rolle at spille i forhold til at forebygge frafald og udstødning. De nævner eksempelvis, at klassesdynamikker har indflydelse på frafald: I nogle klasser er der ingen frafald, mens der i andre klasser er et stort frafald, som ikke kunne forudsiges på forhånd. De oplever tillige, at nogle grupper af etnisk danske elever har samme vanskeligheder, som gruppen af ikke-danske elever. De mener også, at en bredt sammensat klasse giver det bedste uddannelsesmiljø for eleverne/de studerende - og dermed den største mulighed for fastholdelse af dem.

Men en stor del af lærerne er usikre på, om de skal træde ind i gruppedannelsen og gruppearbejdet. Flere steder går diskussionen på lærerværelset om, hvorvidt elever og studerende ikke er voksne mennesker, der skal kunne klare den slags selv. Og de er usikre på, hvordan de i givet fald skal gribe det an og efterlyser redskaber og støtte til at arbejde med klasser og grupper af elever/studerende.

Organisering af lærerkollegiet spiller også ind i denne sammenhæng. Professionaliseringen af uddannelserne trækker i retning af, at lærere organiseres i forhold til faglige spidskompetencer, der går på tværs af klasser og semestre. Det svækker muligheden for at holde en tæt kontakt med elever og studerende og tage de forskellige frafaldsårsager i opløbet.

Vi foreslår på den baggrund, at lærere i højere grad skaber rammer om og styrer gruppedannelse og -arbejde. Og at de får et grundlag og redskaber at gøre det med. Det kan være et udviklingsprojekt eller et netværk mellem skoler og lærere, der sætter fokus på det område, og det kan være en ledelsesmæssig beslutning på en skole om at skabe plads til en dialog mellem lærere. Samtidigt foreslår vi, at skolerne sætter fokus på organiseringen af lærerkollegiet og ser på mulighederne for at følge klasser, elever og studerende på tværs af semestre og fag og dermed skaber kontinuitet og tæt kontakt. Det er vigtigt her ikke at afkoble den faglige ekspertise men netop sikre, at kontakten bygger på både et fagligt, socialt og gruppedynamisk fokus.

Studievejledere

Studievejledere har en særlig rolle i forhold til at forebygge frafald. Nogle skoler har valgt at have halvtids studievejleder for, at de ikke mister kontakten til undervisningen, og andre steder fuldtids for at kunne professionalisere funktionen. Uanset organisering, oplever studievejlederne, at elever og studerende med anden etnisk baggrund kommer for sjældent eller for sent - det vil sige, når beslutningen om at stoppe er taget, og der er behov for vejledning videre i eller ud af uddannelsessystemet.

Vi foreslår på den baggrund, at studievejlederne i højere grad har løbende kontakt til elever og studerende med anden etnisk baggrund og andre udstødningstruede og tilbyder hjælp til de grupper eller klasser, som det drejer sig om. Studievejlederne kan - populært sagt - med fordel forlade deres kontor og gå ind klasserne og grupperne og være

med til at løse problemerne. Den viden og ekspertise, der opbygges på denne måde, kan efterfølgende komme lærere til gode, således at forebyggelse i højere grad kan finde sted i klassen eller gruppen uden inddragelse af studievejleder. Studievejlederne kan tilige spille en vigtig rolle i at opruste lærerne til at forebygge frafald i klassen og i grupperne.

Praktik-/klinikvejledere

Interviewene viser, at der er et tilsvarende behov for støtte i praktikken/klinikken: Dels oplever elever og studerende med anden etnisk baggrund at blive afvist af patienter og brugere på grund af hudfarve, sprog, tørklæde m.v., dels møder mange en fortravlet hverdag og et hierarki, som gør det svært at blive en del af personalet. Elever og studerende kan ikke være elever/studerende, men bliver brugt som billig arbejdskraft eller er taget ud af normeringen og får ikke noget ansvar.

Vi foreslår på den baggrund, at skolerne intensiverer og udbygger samarbejdet med praktik- og klinikvejleder og danner grundlag for, at de kan gribe ind i situationer, hvor elever og studerende bliver afvist af patienter og brugere. Derudover foreslår vi, at praktik- og klinikvejledere sikrer, at personalegruppen åbner arbejdspladsen op, så den bedre kan rumme elever og studerende.

Perspektivering

Interviewene viser, at udstødnings- eller frafaldsårsager i høj grad er de samme uanset om elever eller studerende har en vestlig eller ikke-vestlig baggrund, og uanset om der er tale om sygeplejerskeuddannelsen eller social- og sundhedshjælper- eller assistentuddannelsen. Det rejser spørgsmålet om, hvor generelle undersøgelsens resultater er.

Undersøgelsen viser, at elever og studerende med anden etnisk baggrund oplever mange af de samme barrierer, som andre mindretal på skolerne gør. Set i det lys vil undersøgelsens resultater og anbefalinger gælde andre uddannelsesområder, der er kendetegnede ved en majoritet og én eller flere minoriteter, hvor det at tilhøre et mindretal kan handle om etnicitet, alder, køn m.v. Derudover er de to uddannelsesområder kendetegnede ved at kombinere skoleophold med perioder på en arbejdsplads. Det åbner op for nogle udstødnings- og frafaldsårsager, der knytter sig til det at være elev eller studerende på en arbejdsplads.

Læserguide

Udover forord, anbefalinger og denne læserguide indeholder rapporten følgende kapitler:

Kapitel 1) Undersøgelsens baggrund og metode

- giver baggrunden for denne undersøgelse og overblik over dens metode og datagrundlag. Det samfundsmæssige blik på etniske minoriteter og deres beskæftigelse, flaskehals- og frafaldsproblemer. Vi dykker ned i sundhedsuddannelserne og på skolerne: Hvilket syn har de på elever og studerende med anden baggrund, og hvilke gevinster ser de ved at uddanne flere sygeplejersker og social- og sundhedshjælpere samt -assistenter med anden etnisk baggrund? Til slut giver vi et overblik over rapportens metode og datagrundlag.

Kapitel 2) Har skolerne fokus på særlige grupper?

Her fokuserer vi på skolernes holdninger til og erfaringer med at sætte ind over for særlige grupper, herunder minoriteter som etniske eller mandlige elever/studerende. Vi ser på, hvad holdningen til 'særbehandling eller ej' betyder for, hvordan man takler bestemte grupper på sundhedsuddannelser som enten 'svage' eller 'stærke'.

Kapitel 3) Muligheder og barrierer for at rekruttere til sundhedsuddannelserne

Kapitlet sætter fokus på muligheder for at rekruttere flere med anden etnisk baggrund til sundhedsuddannelserne, herunder om køn, alder og etnicitet spiller en rolle samt hvad der kendetegner de personer som overvejer en sundhedsuddannelse. Vi går tæt på baggrunden for at sundhedsuddannelserne overvejes blandt uddannelsessøgende og hvorfor sundhedsuddannelserne er blevet valgt blandt elever og studerende - uanset etnisk baggrund.

Kapitel 4) Almene, personlige og sproglige krav

Vi går lidt tættere på elevens og studerendes oplevelse af uddannelsen generelt. Hvad er svært og hvad er let? Hvad synes de selv, og hvad synes lærere, ledere og studievejledere omkring dem? For derefter i...:

Kapitel 5) Projektarbejdet i grupper, gruppedannelse og klassen

- At dykke ned i de enkelte elementer på uddannelserne, som gennem interviewene er blevet pointeret som de afgørende fastholdelses- og udstødsfaktorer. Det gælder klassen som ramme for undervisningen og relationen mellem elever/studerende, projektarbejdet i grupper og gruppedannelsesprocesserne i den forbindelse. Vi behandler lærerens rolle i de enkelte situationer.

Kapitel 6) Praktikken - arbejdspladsen, patienter og ældre

Det sidste, men ikke mindst centrale element i sundhedsuddannelserne er det, som det hele i sidste ende er rettet imod: arbejdspladsen, opgaverne og relationen til patienter/brugere og kollegerne. Denne del om praktikken afslutter rapporten.

1 Undersøgelsens baggrund og metode

I denne undersøgelse sætter vi fokus på barrierer og muligheder for, at flere med anden etnisk baggrund starter og gennemfører en uddannelse som sygeplejerske eller social- og sundhedshjælper eller -assistent. Vi betegner disse tre uddannelser som *sundhedsuddannelser*.

Der er meget fokus på gruppen med anden etnisk baggrund end dansk i disse år, og 'de' har og har haft mange navne: Udlændinge, flygtninge, indvandrere, efterkommere, nydanskere, etniske minoriteter, gæstearbejdere m.v. De mange alternativer afspejler i høj grad indvandringens historie og baggrund, herunder arbejdskraftbehov, flygtningestrømme, familiesammenføringer m.v. (hvilket i praksis kan gøre det svært at slå klare streger mellem, hvem der er dansk og hvem der ikke er det).

I denne og mange andre undersøgelser på området defineres etniske minoriteter som indvandrere og efterkommere fra ikke-vestlige lande⁴. Det skyldes, at de generelt er svagere tilknyttet arbejdsmarkedet end befolkningen generelt, som det fremgår af næste afsnit.

Samfundsudfordringer og etniske minoriteter

I den offentlige debat viser forskere, praktikere og politikere særlig interesse over for flygtninge og indvandrere. Beskæftigelse og arbejdskraftbehov er nogle af temaerne; et tredje tema er frafald på uddannelserne, og samfundsmæssig ligestilling står også på dagsordenen. Kombinationen af udfordringer på disse områder har ført til denne undersøgelse. Det uddybes i det følgende:

Reducere ledighed og forebygge flaskehalse

På den ene side har personer fra 3. lande en ledighed, der er højere end danskernes: Hvor danskernes beskæftigelsesfrekvens – altså andel af danskere mellem 16 og 66 år, der er i arbejde i procent af den samlede befolkning – var på 77 pct. i 2002, havde indvandrere fra 3. lande en beskæftigelsesfrekvens på 46 pct., og efterkommere 63 pct.

⁴ Følgende lande kategoriseres af Danmarks Statistik som vestlige: Belgien, Finland, Frankrig, Grækenland, Holland, Irland, Italien, Luxembourg, Portugal, Spanien, Storbritannien, Sverige, Tyskland, Østrig (EU-lande). Cypern, Estland, Letland, Litauen, Malta, Polen, Slovakiet, Slovenien, Tjekkiet, Ungarn (EU-ansøgerlande). Island, Norge (resten af Norden). Andorra, Liechtenstein, Monaco, San Marino, Schweiz, Vatikanstaten, Canada, USA, Australien, New Zealand (andre lande).

Indvandrere er personer født i udlandet, hvis forældre begge (eller den ene, hvis der ikke findes oplysninger om den anden) er udenlandske statsborgere eller født i udlandet. Hvis der ikke findes oplysninger om nogen af forældrene og personen er født i udlandet, opfattes personen også som indvandrer. *Efterkommere* er personer født i Danmark af forældre, hvoraf ingen er dansk statsborger født i Danmark. Hvis der ikke findes oplysninger om nogen af forældrene og personen er udenlandsk statsborger, opfattes personen også som efterkommer.

ifølge Danmarks Statistik. Den svage arbejdsmarkedsintegration gælder altså især indvandrere fra 3. lande og i mindre udstrækning efterkommere. Indvandrere fra vestlige lande har tilsyneladende ikke de samme problemer med at blive integreret på det danske arbejdsmarked: Deres beskæftigelsesfrekvens ligger for indvandrere og efterkommere på henholdsvis 62 og 74.

På den anden side vil det danske arbejdsmarked i løbet af en kortere årrække mangle arbejdskraft på grund af små ungdomsårgange, der træder ind på arbejdsmarkedet, og store årgange, der er på vej til at trække sig tilbage. På sygehuse og på ældreområdet er der allerede nu mangel på personale, og ifølge Arbejdsmarkedsstyrelsens seneste flaskehalsanalyse omfatter det især sygeplejersker og social- og sundhedshjælpere og – assistenter. (Undersøgelse af flaskehalse på det danske arbejdsmarked 2003, PLS Rambøll Management).

En forklaring på dette paradoks kan være, at de ledige ikke kan matche de efterspurgte kvalifikationskrav. Eller at arbejdspladser og uddannelsesinstitutioner ikke kan matche de lediges kvalifikationer og formulerer kravene om kvalifikationer hos ansøgere for snævert i forhold til, hvad der er nødvendigt for at udføre arbejdet. Det kan være krav om kvalifikationer, som man kan diskutere er nødvendige, eller manglende opmærksomhed på nødvendige kvalifikationer.

I en tidligere undersøgelse gennemført af Teknologisk Institut om etniske minoriteter på de amtslige arbejdspladser peger de interviewede fra forskellige, amtslige arbejdspladser, herunder sygehusene, på, at personer med anden etnisk baggrund mangler relevante, faglige kvalifikationer. Det gælder i øvrigt for en stor del af gruppen af ledige, jf. ovenfor nævnte flaskehalsanalyse. Der er til gengæld mindre, nærmest ingen, opmærksomhed på den anden side af sagen, nemlig formuleringen af de jobrelevante kvalifikationer.

Under alle omstændigheder: Hvis flere med anden etnisk baggrund starter og gennemfører en sundhedsuddannelse forbedrer det muligheder for – populært sagt – at slå to fluer med et smæk: Dels reducere arbejdsløsheden og udgifter til offentlig forsørgelse for personer med anden etnisk baggrund, dels løse de truende flaskehalsproblemer på sygehusene og på ældreområdet.

Reducere frafald

Er der 'for få', der gennemfører de uddannelser, de er startet på, kan det samfundsmæssigt set let ses som et ressourcetab. Studerende og elever, der ikke gennemfører uddannelsen, har optaget pladser og dermed forbrugt uddannelsesressourcer, uden at samfundet - i hvert fald i første omgang - får en direkte nytte af investeringen. Problemet vedrørende frafald er særligt aktuelt i forhold til elever og studerende med anden etnisk baggrund, idet de har højere frafaldsfrekvens end andre studerende. Se tekstboks på næste side. Især sygeplejerskolerne døjer med frafaldsprocenter, der er de højeste på de mellemlange, videregående uddannelser. Denne tendens er stigende for studerende uanset baggrund.

Staten har indført såkaldte taxametertilskud for andre uddannelsesinstitutioner, som universiteterne, hvis finansiering afhænger af antallet af færdiguddannede. Endnu er sundhedsuddannelserne ikke omfattede heraf.

Frafald er imidlertid ikke ensbetydende med, at elever og studerende tabes af uddannelsessystemet. Undervisningsministeriet har gennemført en undersøgelse, der viser, at mange falder fra et studie for at begynde et andet - de såkaldte studieskiftere. På de videregående uddannelser var det 17 pct. i 2000. Disse elever og studerende er typisk ældre og har mere studieerfaring. (Gennemførelse, studieskift og frafald, Undervisningsministeriet, 2000).

Udbrede ligestilling

Ud fra et ligestillingssynspunkt er perspektivet, at alle stilles lige i det danske uddannelsessystem. En måde at vurdere den *etniske* ligestilling på er, om i dette tilfælde uddannelsernes etniske sammensætninger afspejler det omgivende samfund. Det vil med andre ord sige, at der på uddannelserne skal findes en andel med anden etnisk baggrund svarende til deres andel af den samlede befolkning. Tilsvarende kan man stille krav til uddannelserne om at tage et socialt ansvar – eksempelvis, at personer uden for arbejdsmarkedet og uddannelsessystemet får en uddannelse og dermed forbedrede muligheder for at finde beskæftigelse. Der kan imidlertid være en modsætning mellem samfundets behov for at få ledige gennem uddannelsessystemet og ud på arbejdsmarkedet og så de krav, som skolerne stiller. Der ligger en fare i, at nogle uddannelser på den ene side opfattes som 'noget alle kan gennemføre' og så på den anden side stille en række krav til elever og studerende. På både sygeplejeskoler og social- og sundhedsskoler giver en del studerende og elever udtryk for, at de er overraskede over niveauet, og at de finder uddannelsen krævende.

Frafald og etnicitet

Unge indvandrere og efterkommere har på alle uddannelsesstrin en højere frafaldsfrekvens. Af de indvandrere og efterkommere, der alligevel gennemfører en ungdomsuddannelse, er der imidlertid en relativt større andel, der fortsætter på videregående uddannelse. Men: *...også på de videregående uddannelser er der større frafald blandt unge indvandrere og efterkommere. Tallene viser, at mens hver 8. dansker falder fra deres videregående uddannelse, er det dobbelt så mange indvandrere og efterkommere, nemlig hver 4.*

Kilde: Kronik i Jyllands-Posten, Integrationsministeriets Tænketales, 13. oktober 2003.

Etniske minoriteter på skolerne

Vores interview med social- og sundhedsskoler og sygeplejeskoler viser, at skolerne ser et behov for elever og studerende med anden etnisk baggrund. To sygeplejeskoler ser eksempelvis rekrutteringen af elever og studerende med udenlandsk baggrund som et led i den internationalisering af uddannelserne, der stilles som krav til det danske uddannelsessystem fra flere sider. Rekruttering af etniske minoriteter kan sætte skub i den proces, mener man.

Derudover nævner skolerne forskellige grunde til at sætte fokus på elever og studerende med anden etnisk baggrund. Det uddybes i det følgende:

Patienter/borgere med anden baggrund

En stor del af sygeplejeskolerne ser et behov for mere personale med anden etnisk baggrund på sygehusene, idet *hver 10. patient nu har anden etnisk baggrund*. Hvis kvaliteten af plejen af denne gruppe skal sikres, er der brug for de kompetencer og den erfaring og viden, som en kollega med anden etnisk baggrund har. (Se tekstboks). Et andet synspunkt er, at hvis ikke de møder forskelligheden på skolen, bliver det svært at klare i *kli-*

nikken. På det kommunale ældreområde er flygtninge og indvandrere blandt brugerne ikke så synlige endnu, men de er så småt ved at dukke op.

Rekruttering - arbejdskraftreserve

Nogle ledere, lærere og studievejledere peger på, at skoler bliver ramt direkte på deres muligheder for at rekruttere studerende/elever. Det gælder skoler i udkantsområder, som ikke har ansøgere nok og ikke kan fylde alle studiepladser. Men de små ungdomsårgange mærkes også i nogle storbyområder. Og problemet med de små ungdomsårgange forstærkes af de positive konjunkturer, der har været indtil for et års tid siden. En leder af en social- og sundhedsskole nævner, at fyringsrunder på virksomheder normalt øger interessen for hjælperuddannelsen - og vice versa. For to sygeplejeskole åbner det tilsyneladende op for andre grupper, herunder etniske minoriteter, ældre social- og sundhedsassistenter, der vil være sygeplejersker, meritstuderende fra især østeuropæiske lande m.v.

Patienter og personale med anden etnisk baggrund

"Vi får brug for dem i sundhedsvæsenet med de mange patienter med anden baggrund".

"De udenlandske patienter, der ikke snakker, er i fare for at blive isoleret".

"Vores studerende ved for lidt om de etniske patienter, og det giver en dårlig sygepleje. Det vil være en styrke for sundhedsvæsenet, hvis der kommer flere sygeplejerske med anden etnisk baggrund ud".

"Der er brug for flere etniske ude på afdelingerne – især de afdelinger med mange patienter med anden etnisk baggrund. Det kan minimere misforståelserne".

Kilde: Studievejledere og lærere på sygeplejeskoler

Afspejle samfundet...

Nogle ledere, studievejledere og lærere anser det for nødvendigt, at skolernes etniske sammensætning afspejler det omgivende samfund – at der er samme andel på skolen som der bor i skolens opland. - *Vi har en samfundsforpligtelse og et socialt ansvar som skole.* (Studievejledere på sygeplejeskoler). Dette kobles dog også til aspektet med at matche brugernes sammensætning.

Metode og datagrundlag

Vi sætter i denne undersøgelse fokus på elever og studerende med anden etnisk baggrund på social- og sundhedsskoler og sygeplejeskoler. Men vi breder indfaldsvinklen ud til at omfatte grupper og minoriteter i bred forstand fordi:

- Udviklingsprojekter og undersøgelser på arbejdsmarkedet og i uddannelsessystemet viser, at det at være i mindretal – uanset om mindretallet defineres i forhold til etnicitet, alder, køn m.v. – er ensbetydende med at være udstødningstruet. Og at der typisk er forskellige udstødnings- eller frafaldsfaktorer, der knytter sig til bestemte mindretal og flertallets forestillinger om og adfærd over for dem.
- Alle studerende og elever adskiller sig på et eller flere punkter fra andre, dvs. tilhører en minoritet – eller kan i hvert fald meget nemt komme til det. En minoritet kan defineres ud fra eksempelvis uddannelsesbaggrund, arbejdserfaring, anciennitet på uddannelsen m.v. Men de mere personbårne karakteristika er måske endnu vigtige-

re, herunder alder, køn, etnicitet, familieforhold, geografisk tilhørsforhold og værdier, normer og holdninger. Om den enkelte studerende/elev tilhører et flertal eller et mindretal afhænger (blandt andet) af samspillet mellem den enkeltes 'erobring' af 'klasserummet' og selve 'klasserummet' i form af studiefæller, undervisere og rammer på uddannelserne.

- Uddannelser og arbejdspladser med *forskellige* grupper kan høste en række fordele, herunder eksempelvis en bredere tilgang til problemløsning i gruppearbejdet og færre konflikter.

En stor del af de elever og studerende med anden etnisk baggrund, der har deltaget i interview i denne undersøgelse, har ikke nødvendigvis de problemer, som skolerne generelt knytter til denne gruppe. Et eksempel er en kvinde med dansk mor og egyptisk far. Hun taler flydende dansk og opfatter sig selv som dansk: Hun bliver ind imellem spurgt om sin nationalitet på grund af hendes hudfarve, men ellers bliver hendes baggrund sjældent tematiseret. Vi har på den anden side interviewet en række elever og studerende fra vestlige lande, herunder også de nordiske, som oplever mange af de samme problemer, som elever og studerende med anden etnisk baggrund, herunder eksempelvis problemer med det danske sprog. Vores brede indfaldsvinkel til interviewene og undersøgelsen sikre at også disse gruppers oplevelse af uddannelserne indgår.

Interviewundersøgelsen viser, at etnisk baggrund betyder noget for studerendes og elevers vilkår for at starte på og gennemføre en uddannelse. Men der er ingen tvivl om, at man rammer ved siden af ved alene at se på den ikke-danske, etniske baggrund. En sygeplejestuderende med tysk baggrund siger: *Jeg bliver altid drillet, fordi jeg har anderledes synspunkter - f.eks. et andet syn på det at føde. Men det har måske mere at gøre med allerede at have født og at være optimistisk - end at være tysk.*

På den baggrund har vi kortlagt fastholdelses- og udstødningsårsager, som dels vedrører grupper og minoriteter, herunder med anden etnisk baggrund, dels studerende og elever generelt. Vi har på den baggrund i vores interview sat fokus på følgende områder:

- Hvorfor vælger elever og studerende sundhedsuddannelserne?
- Hvordan bliver en ny studerende/elev en integreret del af uddannelsen?
- Hvad skal der til for at vedkommende bliver fastholdt på uddannelsen?
- Hvad er elevens/den studerendes og hvad er skolens ansvar?
- Og hvad sker der, hvis vedkommende falder fra uddannelsen?
- Hvad er årsagen til, at nogle elever og studerende falder fra?
- Hvilke faktorer ligger hos den enkelte og hvilke faktorer ligger i f.eks. uddannelsen, klassen, undervisningen og praktikken?

Udvælgelse af interviewpersoner

Vi har overladt det til skolerne at definere og udvælge elever og studerende med dansk og anden etnisk baggrund. Vi ville tage udgangspunkt i den 'etniske' virkelighed, som

skolerne oplever, og vi ville samtidig sikre, at vi ikke mistede nuancer i interviewene i forhold til vilkårene for at være udlænding. Det har dog ikke været så enkelt, fordi skolerne har givet udtryk for, at de hverken må, kan eller for fleres vedkommende ønsker at registrere udlændingene.

De vil nødtigt vil stå til dommer over, hvilke kriterier man skulle søge ud fra: *Det er reelt svært at lave en opgørelse over elever med anden baggrund. Man kan komme grueligt galt af sted....* (Leder af social- og sundhedsskole). Nogle skoler oplever imidlertid et behov og mulighed for at registrere og måle antallet af elever og studerende med anden etnisk baggrund, når der fra politisk eller deres egen side sættes fokus på den gruppe: *Vi kæmper en kamp for at få et statistisk overblik over sammensætningen.* (Leder på social- og sundhedsskole).

Mens mænd kan kendes på deres CPR-numre, er det med andre ord sværere med etnisk baggrund. Flere af de skoler, som vi har besøgt, har set det som deres bedste mulighed at vurdere etnicitet ud fra en persons navn. Eller billeder: På en skole gik lederen ud på gangen og kiggede på de klassebilleder, der hang på opslagstavlen, for at finde ud af, hvem han kunne spørge om at deltage i interview med os. Selv om de har været opmærksomme på fejkilder som adoption og ikke-mørklødede udlændinge. På en anden skole samlede lederen en gruppe elever og overlod det til os at pege de to grupper ud. På en tredje skole havnede en mandlig elev fra Færøerne i interviewgruppen med danske elever, selvom han havde dansk som andetsprog.

De skoler vi har besøgt, har typisk mellem fem og ti pct. studerende eller elever med anden etnisk baggrund. Generelt er der flere elever med anden etnisk baggrund på social- og sundhedsskolerne og på hjælper- end assistentuddannelsen og sygeplejerskeuddannelsen. Især skoler i hovedstaden og de store provinsbyer har flere end skoler andre steder.⁵ Kun meget få skoler har mere end en fornemmelse af andelen af studerende/elever med anden etnisk baggrund, idet det, som tidligere nævnt, ikke er muligt (eller lovligt) at foretage denne form for registrering.

På sygeplejerskolerne er der ikke mange elever med anden etnisk baggrund, men de er der - og noget tyder på at der kommer flere. I nogle klasser på omkring 30 er der 1 eller ingen - i andre er der måske 2-3 stykker. De er en minoritet lige som de mandlige studerende. Der er typisk flere elever med udenlandsk baggrund på social- og sundhedsskolerne, og ikke kun i kraft af særlige forkurser og grundforløbet for hjælperuddannelsen.

På de 10 skoler, vi har besøgt, har lærergruppen været ekstremt homogen. Hovedparten er midaldrende kvinder; der er meget få mandlige lærere - færrest på sygeplejerskolerne - og vi har kun hørt om en enkelt lærer (på en social- og sundhedsskole) med anden baggrund end dansk - han var mand.

Datagrundlag

Undersøgelsens datagrundlag består af dels interview på social- og sundhedsskoler og sygeplejerskoler med ledere, lærere, studerende og elever med etnisk dansk og anden etnisk baggrund, dels af en telefonsurvey med personer med anden etnisk baggrund.

⁵ I en leder i Kristeligt Dagblad den 19 januar 2004 fremgår det at på Social- og sundhedsskolen i København har 40 pct. af eleverne anden etnisk baggrund og det tilsvarende tal for skolerne i Århus og Odense er hhv. 23 og 18 pct.

Der er gennemført 61 interview på 5 social- og sundhedsskoler og 5 sygeplejerskoler med 183 studerende/elever, lærere, studievejledere og ledere fordelt på følgende måde:

- 11 ledere
- 34 lærere på social- og sundhedsskoler og 21 på sygeplejerskoler
- 1 studievejleder på social- og sundhedsskoler og 6 på sygeplejerskoler samt en uddannelsesansvarlig
- 35 elever og 21 studerende med etnisk dansk baggrund
- 23 elever og 21 studerende med anden etnisk baggrund.

Social- og sundhedsskoler og sygeplejerskoler i undersøgelsen

Social- og sundhedsskoler

- Skolen for Social- og Sundhedsuddannelser Aabenraa
- Social- og sundhedsskolen i Århus
- Social- og sundhedsskolen i Odense
- Social- og sundhedsskolen Frederiksborg Amt
- Social- og sundhedsskolen, København

Sygeplejerskoler

- Den Sønderjyske Sygeplejerskole
- Sygepleje- og radiografskolen i Aalborg
- Vestsjællands Amts Sygeplejerskole
- Sygeplejerskolen i Odense
- H:S Sygeplejerskeuddannelsen

For en oversigt over skolerne, se tekstboks.

Vi har interviewet 48 social- og sundhedshjælpere og 6 social- og sundhedsassistenter.

Fordelingen af elever og studerende med anden etnisk baggrund i interviewene kom til at se ud på følgende måde - med antallet efter landenavnet.

Tyrkiet 6	Bosnien 2	Montenegro 1	Etiopien 1
Island 3	Iran 2	Kasakhstan 1	Sudan 1
Tyskland 3	Filippinerne 2	Kurdistan 1	Gambia 1
Litauen 3	Sverige 1	Afghanistan 1	Nigeria 1
Somalia 3	Færøerne 1	Pakistan 1	Uganda 1
Ukraine 2	Polen 1	Libanon 1	Sri Lanka 1
Hviderusland 2	Kosovo 1	Egypten/Danmark 1	Ecuador 1

Den gennemsnitlige alder og fordeling på køn ser ud på følgende måde:

Skole	Etnicitet	Antal	Gennemsnitsalder	Aldersspredning
Sygeplejerskoler	Dansk baggrund	21	27	22 – 37
	Anden etnisk baggrund	21	31	21 – 41
Social- og sundhedsskoler	Dansk baggrund	35	33	18 – 57
	Anden etnisk baggrund	23	32	18 – 56

Som det fremgår af tabellen, er der en stor spredning på oprindelsesland og alder, hvor aldersspredningen er størst på social- og sundhedsskolerne. Til gengæld ligner elever og studerende med anden etnisk baggrund og dansk baggrund hinanden aldersmæssigt.

Udover interview er der gennemført en telefonsurvey blandt 1044 personer med anden etnisk baggrund og 846 etnisk danskere, der vedrører deres uddannelsesvalg, herunder om de overvejer sundhedsuddannelserne og i givet fald hvorfor/hvorfor ikke.

2 Har skolernes fokus på særlige grupper?

Forudsætningen for at rekruttere og integrere bestemte grupper i sundhedsuddannelserne er, at skolerne fokuserer på disse grupper - arbejder strategisk med dem: Hvorfor er der brug for netop disse grupper i 'branchen'? Hvad skal der til for at trække dem til uddannelserne og ikke mindst fastholde dem?

Generel holdning

I interviewene med ledere og lærere på skolerne har spørgsmålet om etniske minoriteter på sundhedsuddannelserne umiddelbart ført til spørgsmålet om andre mulige grupper og om overhovedet at interessere sig for hvilken sammensætning, der er blandt de studerende/eleverne.

Vi har mødt disse skoleholdninger med hensyn til at fokusere på særlige grupper:

- Ingen særbehandling - det handler om faglige kvalifikationer
- Gerne flere mænd på uddannelserne - der er for få nu (og "*Vi håber stadig*" eller "*Vi tror ikke på det*")
- De etniske minoriteter giver problemer på uddannelserne ("*Vi kan ikke (og må ikke) registrere dem, så...*")
- "*...Men der kan da nok være brug for dem på arbejdspladserne*".

Skolerne ser generelt forskellighed og mangfoldighed som en fordel. I forhold til alderssammensætningen har mange en klar holdning - som at det er en *pædagogisk udfordring og giver gode forløb for eleverne* (Social- og sundhedsskole). Der er også gevinster ved en blandet sammensætning generelt blandt elever og studerende: *Vi er en blanding af unge og ældre, danske og udlændinge, mænd og kvinder. Det er en fordel, det giver et godt spil og er aldrig kedeligt. Vi ældre kan lære af de unge, og til gengæld har vi et bredere syn på det hele.* (Elev fra social- og sundhedsskole).

Skolerne er imidlertid generelt tilbageholdende med eksplicit og strategisk at fokusere på bestemte grupper. Det gælder både i rekrutteringen af nye og især i forhold til fastholdelse af nuværende studerende/elever. Samtidig er lærere og ledere meget opmærksomme på de problemer, som de oplever i det daglige - også hos bestemte elever/studerende. Og dette kan give nogle skoler anledning til at tage initiativer over for særlige grupper - som for eksempel lektiehjælp. Mange af den type tilbud er møntet på de studerende/eleverne generelt, men har bestemte grupper som indirekte målgruppe.

Ingen særbehandling - i hvert fald af nogle grupper...

På spørgsmålet om etniske minoriteter, giver skolerne udtryk for, at de ikke ønsker at operere med særlige målgrupper eller give positiv særbehandling - og dét er et fy-ord. Den gode vilje kan godt være til stede, men...: *Vi vil gerne gøre noget mere, men vi vil*

ikke have særbehandling. (Studievejleder på sygeplejeskole). Men stort set alle skoler har særlige tilbud til grupper af elever eller studerende. Det bliver typisk først et problem i det øjeblik det er rettet mod etniske minoriteter. Også selvom fokus på denne gruppe i princippet lige så godt kunne handle om at sikre udnyttelsen af deres ressourcer på uddannelsen. En leder formulerer det på følgende måde: *...Men vi skal passe på ikke at marginalisere dem (personer med anden etnisk baggrund) ..., passe på hvilke signaler, vi sender..... Men vi har et tilbud til studerende, der dumper ved den første interne prøve....*

En måde helt at undvige spørgsmålet om fastholdelse, tilbud rettet mod særlige grupper og særbehandling er at individualisere. En lærer på en social- og sundhedsskole siger: *Vi prøver at gøre dem til individuelle personer, fordi der er en frygt for at forfordele dem.* Og en anden lærer siger om deres studerende med anden etnisk baggrund: *De er jo lige så forskellige som os.* Og afviser dermed, at der skulle være et 'etnisk problem'. 'Frygten' for særbehandling og ønsket om individualisering findes imidlertid også blandt eleverne og de studerende selv. En social- og sundhedslev siger: *Vi vil ikke have særbehandling... - Det kommer an på, hvordan man fortolker det, men tit er det en negativ tolkning - og ikke på et individuelt plan.*

En leder på en social- og sundhedsskole plæderer for et nuanceret syn på problemerne: *Det er ikke fordi vi ikke vil tale om problemerne, men jeg vil gerne skelne mellem problemer, der handler om kulturen, og problemer, der handler om personlighed. Der var f.eks. en 17-årig med anden baggrund, som nogle af de kvindelige lærere følte sig truet ad. Jeg prøvede at skelne og sige, at det faktisk lige så godt kunne have været en dansker. Så jeg meldte ud, at "hvis I vil have en voldspolitik, skal den være generel - og ikke især i forhold til flygtninge og indvandrere"... Det er vigtigt at holde fast i de kolde værdier. Og det er vigtigt med ledelse - at ledelsen kommer med en klar udmelding. (...) Det, at nogen er muslim eller tyrker, er en håbløs måde at differentiere på - man er nødt til at se på personer....*

Særbehandling diskuteres, fordi elever og studerende med anden etnisk baggrund opleves som en svag og belastende gruppe. I forhold til etniske minoriteter i selve skoleforløbet nævner ledere og lærere næsten udelukkende problemer. Der kan f.eks. være en oplevelse af, at flygtninge og indvandrere generelt har svagere forudsætninger, og at skolerne på den måde skal løfte et samfundsansvar, som igen belaster skolen.

Der findes en del forskellige minoriteter og svage grupper på skolerne, der er i særlig udstødningsfare, men skolerne har en langt mere positiv holdning til disse grupper. De opleves ikke på samme måde som belastende. Det drejer sig især om mænd. Der er udbredt enighed om, at flere mænd ville være gavnlige for uddannelserne. *Vi kunne godt bruge mænd - det kan godt blive lidt af en hønsegård,* er en typisk bemærkning - her fra en sygeplejestuderende med anden etnisk baggrund. Og mænd samles ofte i klasserne for at kompensere for, at de er et mindretal og dermed forebygge, at de falder fra. På en sygeplejeskole har de mandlige studerende dannet en loge for mænd, og det ses som lidt sjovt, men også forståeligt og nødvendigt. Spørgsmålet er, om en skole ville se med milde øjne på sammen initiativ fra en gruppe med anden baggrund. Alene det, at udlændinge snakker sammen på et andet sprog eller bare snakker sammen i pauserne, bliver opfattet som ekskluderende af flertallet og en afvisning af både etnisk danske elever og studerende samt lærerne.

På enkelte social- og sundhedsskoler udgør elever med anden etnisk baggrund en større del af eleverne. Og selv om skolerne ikke nødvendigvis har forbehold over for eleverne med anden etnisk baggrund, er de bevidste om, hvilken indflydelse det potentielt kan få på skolen. Her er det en leder fra en social- og sundhedsskole, der har relativt flere elever med anden baggrund end andre skoler: *Det er fint med en broget flok, men vi har mange med anden etnisk baggrund. Bare vi snart stopper med at diskutere det. Det er synd for området, hvis det får en lavere status, hvor kvindeproblematikken bliver en etnisk problematik. Det gør ikke noget, at vi har mange med anden baggrund.*

Strategisk 'særbehandling'...

Enkelte skoler forsøger at rekruttere bestemte målgrupper: *Vi går ikke bevidst efter særlige grupper, men vi har haft fokus på social- og sundhedsassistenter, der er oppe i årerne*, siger en leder på en sygeplejeskole. Det er imidlertid kun få skoler, der eksplicit går efter at rekruttere flere elever og studerende med anden baggrund. Også selvom mange - direkte adspurgt - mener, at der godt kan være et behov på arbejdspladserne. Langt den overvejende del af skolerne forsøger at sikre sig mod at rekruttere elever og studerende med anden etnisk baggrund, der ikke har de rette forudsætninger. Man forsøger - populært sagt - at sikre 'grænseovergangene' til skolerne. Det vedrører især danskkundskaber. Nogle skoler overvejer nøje hvilke danskkrav de skal stille til ansøgere, dog blot for at konstatere, at mulighederne for at kontrollere ansøgernes danskkundskaber alligevel ikke er gode nok. De oplever, at selv om en elev eller studerende har bestået danskprøver, er vedkommende alligevel ikke sprogligt stærk nok. Det rejser spørgsmålet om danskkundskaber vurderet efter de forskellige danskprøvetests er problemet eller det er den bredere forståelse af sproget, der også involverer samtalepartnere, der prøver at lytte og forstå.

De skoler, der forsøger at rekruttere bestemte målgrupper, herunder også etniske minoriteter, ser det som et spørgsmål om rekruttering alene – typisk i form af informationskampagner. Skolerne kaster med andre ord typisk blikket udad mod 'kundegrundlaget', og ser sjældent indad mod uddannelserne - deres form og indhold. Og dermed spørgsmålet om, hvordan man fastholder de pågældende målgrupper - eller de studerende/eleverne generelt for den sags skyld, når først de er landet på skolen. De siger, at det er synd for elever og studerende med anden etnisk baggrund, hvis ikke de har de rette forudsætninger og som følge deraf må stoppe. De ser i mindre udstrækning skolen og uddannelsernes form og indhold også som en mulig årsag til udstødning.

På en sygeplejeskole giver en lærer dog udtryk for, at hvis man sætter fokus på at rekruttere særlige grupper, må skolen også øge sit beredskab: *Vi gør ikke noget særligt for at integrere eller fremme. Det er på lige fod. Vi laver heller ikke bestemte grupper. Og det er ikke nogen bevidst strategi eller pædagogik. Jeg så i tv en idrætshøjskole, der bevidst satsede på etniske minoriteter - og den havde fået næsten halvt af hver. Vi må gøre noget aktivt. Vil man sige A, må man også sige B....* (Lærer på sygeplejeskole, der netop har sendt kampagnemateriale ud - med målgruppen mænd og etniske minoriteter).

Lederen på en anden sygeplejeskole mener, at det er nødvendigt for skolen at arbejde bevidst med både at rekruttere og fastholde en bestemt gruppe:

Vi er gået ind i et projekt med etniske minoriteter. Vi skulle have fokus på dem alligevel, og erfaringerne skal videreføres i vores egen fastholdelse her på skolen. Vi har altid haft etniske minoriteter i uddannelsessystemet, men vi har aldrig haft stort held med at fastholde dem. Vi vil gerne have et billede af samfundet på skolen, og at de studerende ser, at der er nogen, der har andre problemer og tilgange end de har. Og vi har brug for etniske minoriteter i sundhedsvæsenet til pleje af patienter. De studerende generelt er selvcentrerede og har ikke overskud til at være modtagelige over for, at udlændinge har brug for bedre opbakning. (...). Indtil for nylig var opfattelsen her: "De skal rette sig ind - det er på lige fod". Det er vi gået væk fra. Sproget kan være et problem - vi skal hjælpe dem mere. Og vi skal kunne tilbyde dem specielle praktikafdelinger og vejledere. Og at få særlig undervisning. Nogle lærere skal være særligt uddannede til at vejlede. (...) Nej, vi diskuterer ikke etniske minoriteter i lærergruppen. Det er ikke et bevidst fravalg. Måske denne dag vil få os til at tage det op.

Stærke og svage grupper

Vi er gået tæt på praksis i uddannelserne, hvordan elever, lærere, studievejledere og ledere oplever virkeligheden på skolen og arbejdspladserne, og forestillinger om forskellige gruppers holdninger og handlinger varierer alt efter hvem man spørger - og brydes indbyrdes.

Mange kan være i mindretal

Det går igen i de mange interview med elever, studerende, lærere, studievejledere og ledere, at der er meget forskellige grunde til, at elever/studerende falder fra. Og mange grunde til, at de kan have det svært. Det er tydeligt, at risikoen for at falde fra uddannelsen er størst for dem, der ikke har så meget tilfælles med studiekammeraterne - som på den ene eller den anden måde er i mindretal. De grupper, der kan opleve særlige udfordringer på uddannelsen, og/eller som der er mindst fokus på, varierer fra skole til skole. Nogle har svært ved at sætte fingeren på særligt udstødningstruede grupper. Interviewpersonerne nævner disse grupper: helt unge (kvinder) med dansk eller anden baggrund; mænd, etniske minoriteter, de der har familieforpligtelser - f.eks. helt unge kvinder med anden, muslimsk baggrund eller ikke helt unge kvinder med børn.

- Og mange kan have det svært

Nogle elever eller studerende har brug for at blive 'bygget op'. En leder af en social- og sundhedsskole siger: *Det er ikke kun dem med anden baggrund, der har det svært; der er også danske elever, som har det svært med sprog og naturfag - mange kvinder er ikke så glade for det.* En anden supplerer: *Vi har mange elever her, hvor vi også skal have fokus på at hæve deres selvværd (og vi har nogle kanon grundforløbslærere, der er gode til at gøre dem klar til uddannelsen).*

En lærer på en sygeplejeskole mener, at mange ansøgere har *dybt personlige* begrundelser for at søge ind - at mange har problemer. Nogle, især elever er *læsesvage*. En social- og sundhedsskolelærer siger, at skolen har en *opdragelsesproces* med de unge.

En studievejleder på en sygeplejeskole beskriver gruppen af unge studerende, der har det svært sammenlignet med: *...de 25-30-årige, der har en anden uddannelse; de har motivation og modenhed - og passer til et seriøst fag. De unge, der kommer lige fra gymnasiet, der tror, de ved, hvad det er - de er for unge, og de er ikke motiverede. Og*

så er der dem, der slæber sig igennem 4 HF-fag. De klarer sig dårligt, dumper og må til sidst stoppe, selv om de gerne vil være sygeplejersker. De fylder meget i studievejledningen.

Og anden etnisk baggrund behøver ikke at være ensbetydende med at man er fagligt svag. Ifølge en lærer på en social- og sundhedsskole sidder nogle elever med anden etnisk baggrund og venter på de bogligt svage danskere. Studerende med anden etnisk baggrund fortæller at en medstuderende med etnisk dansk baggrund måtte forlade gruppen fordi hun ikke var ambitiøs og tog det seriøst nok

Generelt ses problemerne typisk som den enkelte elevs eller studerendes egne. Men i løbet af det enkelte interview har flere ledere og lærere også ind imellem grebet i egen barm - på egne og skolens vegne.

Det at være udlænding og mand kan give en oplevelse af at være dobbeltminoritet. - *Jeg kan ikke huske, at en mand med anden baggrund har fuldført uddannelsen*, siger en lærer på en social- og sundhedsskole. *Der er meget få mænd, der gennemfører forkurset på skolen*, lyder det. En gruppe lærere på en sygeplejeskole fortæller: *Mændene med anden baggrund - det er nok også dem, der har det vanskeligst. De danske mænd kan også have det svært. De udenlandske mænd får ikke altid positiv opmærksomhed. (...) De har også sværere ved at komme i gruppe. De skal være endnu mere åbne - der er endnu større krav om åbenhed hos dem.*

En lærer på en social- og sundhedsskole: *Pigerne laver hurtigere fællesskab - de kan snakke om børn. For 14 dage siden var vi på en tur, og der var en dreng, der gik 3 km efter os andre... Det havde været anderledes, hvis det havde været en kvinde.*

Minoriteter kan være (nødt til at være) stærke

Nogle elever, studerende eller grupper kan også ses som stærke i nogle tilfælde. Det kan være mænd, og det kan også være etniske minoriteter. En lærer på en social- og sundhedsskole oplever, at elever med anden baggrund kan være særligt motiverede. Nogle lærere mener, at de yngre, etniske minoriteter har andre problemer eller kan noget andet end de ældre.

En sygeplejestuderende med somalisk baggrund siger: *Der er næsten ingen sygeplejersker på sygehusene med en udenlandsk baggrund. Vi er nogle stærke personer, som er de første. Man skal virkelig ville det, og man skal være rigtigt dygtig - det er dobbelt arbejde.* En anden fra Montenegro tilføjer: *Det er så stressende - og jeg har svært ved at sove om natten.*

Alliancer og konflikter på tværs af grupper

Der kan også opstå både konflikter og alliancer på tværs af grupper: Der kan være *brud mellem nye og voksne*, og der kan være fællesskaber på tværs af f.eks. etnicitet, mellem f.eks. mænd eller mellem kvinder, der har børn. Eller på tværs af alder, som den sygeplejestuderende på 23 år oplever, da hun som nybegt mor pludselig springer fra gruppen af unge festdyrkere til gruppen af lidt ældre med familie.

En leder af en sygeplejeskole vil gerne have flere ældre studerende: *De ældre studerende er gode at få ind. De har noget livserfaring, og så kan de studerende blive aldersmæssigt spredt - for vi blander klasserne.* Om mandlige studerende siger den samme le-

der: *Vi har max 5 pct. - de kommer i bølger. På nogle årgange har vi spredt dem, men det er en dum idé, så nu samler vi dem. Vi har erfaringer for, at hvis der er begge køn i en klasse, så fungerer den bedre. Mændene falder ofte fra, men de der bliver færdige, bliver gode.* En lærer på en anden sygeplejeskole siger dog: *Jeg har prøvet at sætte to mænd sammen - det gik ikke godt.*

Selv om det at være mand med udenlandsk baggrund kan betyde at vedkommende er i mindretal i dobbelt forstand, kan det at være mand og samtidig stamme fra samme generation dog også bygge bro på tværs af etnicitet: En sygeplejelærer nævner et eksempel: *Der er 2 mænd i klassen, som begge er voksne - den ene er med en anden baggrund. De bakker hinanden op og går i gruppe sammen.*

En færøsk mand på en social- og sundhedsskole - med dansk som andetsprog - startede i gruppe med to islændinge og en hollænder. Men han søgte en anden gruppe, og nu er de tre mænd, der arbejder med 'IT og ældre'. De siger samlet, at de *"er fælles om at være drenge og at have interessen for IT"*.

Oplevelsen af at være anderledes - og et problem

Alle flygtninge og indvandrere har en historie... - siger en elev med anden baggrund. På en sygeplejeskole lyder det fra en gruppe udenlandske studerende: *Jeg føler mig tit anderledes.* Og: *Vi er da anderledes.* Mens en tredje *ikke vil være speciel.*

En kvindelig sygeplejestuderende på 33 år fra Ukraine - økonom af uddannelse - er gift med en afghaner. Hun oplever, når hun er sammen med ham, at folk tager mere afstand, fordi han ser mere fremmed ud end hun. Hun oplever reaktionen: *Hvad vil du her, når du ikke er dansk gift?* Hvis de studerende eller elever med anden baggrund, vi har talt med, har været gift med en dansker, er 'dansk gift' ofte det næste efter navnet, som de nævner, når de skal præsentere sig selv.

Selv om gruppen af etniske minoriteter og mænd deler nogle af de svære vilkår ved at være i kraftigt mindretal, er der samtidig en klar forskel i - som vi har været inde på tidligere: Mænd ses typisk som en stærk gruppe - og et gode for omgivelserne - mens de etniske minoriteter tolkes og takles som en svag gruppe - der giver problemer for omgivelserne. F.eks. når lærere siger: *Jeg arbejder eller har arbejdet med dem, så jeg kender problemerne.*

At også mandlige elever og studerende kan ses som bøvlet, vidner dog dette udsagn om - leder af social- og sundhedsskole på spørgsmålet om, om der er brug for flere mænd: *Skal vi nu ikke lade dem være i fred! Og glæde os over de kvinder, der er her. Vi skal ikke have for mange mænd, for det er dem, der giver de største problemer. Der er størst frafald blandt mændene.*

Sammenfatning

Hovedparten af skolerne ser på den ene side forskellighed og mangfoldighed på alder, køn, etnicitet m.v. som en fordel. På den anden side ønsker de ikke at sætte fokus på eller 'særbehandle' særlige grupper. Det skal handle om de faglige kvalifikationer, siger de.

Skolerne særbehandler imidlertid. Især mænd, som skolerne typisk samler i klasserne for at fastholde dem. De ser positivt på mænd og vil gerne have flere af dem, mens de er meget opmærksomme på en lang række problemer, som de forbinder med gruppen af elever og studerende med anden etnisk baggrund. Problemerne skyldes ifølge skolerne først og fremmest deres svage forudsætninger for at gennemføre uddannelsen, og løsningen er tilsvarende at stille højere krav til elever og studerende med anden etnisk baggrund, når de starter på uddannelsen.

Det er et fåtal af skolerne, der vender indad og ser skolens muligheder for at fastholde gruppen med anden etnisk baggrund. Samtidigt giver skolerne udtryk for, at det ikke kun er elever og studerende med anden etnisk baggrund, der er i særlig risiko for at falde fra.

Af andre grupper nævner skolerne unge, der kommer lige fra gymnasiet, læsesvage, mænd, kvinder med familie og børn m.v.

3 Muligheder og barrierer for at rekruttere til sundhedsuddannelserne

I dette kapitel sætter vi fokus på muligheder og barrierer for at rekruttere elever og studerende til sundhedsuddannelserne, herunder især med anden etnisk baggrund. Vi sætter tillige fokus på, hvilke grunde uddannelsessøgende samt elever og studerende på sundhedsuddannelserne har for at søge eller have søgt ind på en sundhedsuddannelse. Kapitlet danner grundlag for at vurdere muligheder og barrierer for at udvide rekrutteringen til sundhedsuddannelserne blandt personer med anden etnisk baggrund, og det kan danne grundlag for at tilrettelægge forskellige rekrutteringsstrategiers form og indhold.

Datagrundlaget består af interview på skolerne samt en telefonsurvey gennemført af analysevirksomheden Catinét blandt 1044 personer med anden etnisk baggrund og 846 personer med etnisk dansk baggrund. Den etnisk danske gruppe fungerer primært som en kontrolgruppe, der gør det muligt at indkredse de forhold, der knytter sig til etnisk baggrund. Se tekstboks for en præsentation af udvælgelsen af respondenter til surveyen.

Respondenterne i surveyen er blevet stillet følgende spørgsmål:

1. *Overvejer du at tage en uddannelse i Danmark? Hvis nej, hvorfor ikke?*
2. *Hvis ja, hvilken uddannelse eller hvilke uddannelser overvejer du?*
3. *Hvorfor denne eller disse uddannelser?*
4. *Overvejer du én eller flere af følgende uddannelser: Social- og sundhedshjælper, social- og sundhedsassistent eller sygeplejerske? Hvorfor/hvorfor ikke?*

Den gruppe med anden etnisk baggrund, der svarede ja til, at de overvejede at tage en uddannelse i Danmark, var i det oprindelige materiale på 303 respondenter. Denne gruppe blev efterfølgende suppleret med flere, således at gruppen i alt omfattede 530 respondenter.

Udvælgelse af respondenter

Gruppen med anden etnisk baggrund er blevet udvalgt på baggrund af en søgning i tdc-databaser på kombinationer af ca. 100 fornavne og 100 efternavne af 'etnisk karakter'. Denne søgning har resulteret i et stort antal personer med navne, der på forskellige måder kombinerer de 100 for- og efternavne af etnisk karakter. Der er i udvælgelsen af de personer, der har deltaget i telefoninterview, sikret en vis geografisk spredning i Danmark. Datamaterialet er efterfølgende blevet vægtet i forhold til oplysninger fra Danmarks Statistik, således at det er repræsentativt på baggrundsfaktorerne: Alder, køn og oprindelsesland.

Interesse for at søge ind på en uddannelse

Surveyen viser, at relativt flere med anden etnisk baggrund overvejer at tage en uddannelse i Danmark sammenlignet med etniske danskere. Se tabel 1. Denne forskel kan tilsyneladende ikke forklares med, at flere med etnisk dansk baggrund allerede har en uddannelse, jf. tabel 3 nedenfor. Der er med andre ord interesse blandt gruppen af personer med anden etnisk baggrund for at indhente det uddannelsesmæssige efterslæb, som gruppen har i forhold til etniske danskere.

Tabel 2 viser, hvilke uddannelser personer med anden etnisk baggrund overvejer. Det fremgår, at sundhedsuddannelser prioriteres højt: Social- og sundhedsuddannelserne indtager en 2. plads og sygeplejerskeuddannelsen en 4. plads i rækken af de mest efterspurgte uddannelser.

Tabellen omfatter svar fra 303 personer med anden etnisk baggrund, hvoraf 44 pct. er mænd og 56 pct. kvinder. Og når uddannelsesønsker for personer med anden etnisk baggrund opdeles på køn, viser der sig måske ikke overraskende nogle forskelle, hvor kvinder betoner de pædagogisk- og sundhedsorienterede uddannelser, imens mændene går efter mere natur/tekniske samt handelsuddannelserne. Det er på den baggrund primært mænd med anden etnisk baggrund, der ønsker at uddanne sig inden for IT- og handels- og ingeniørområdet, og kvinderne der tegner sig for interessen i pædagog-, social og sundheds- og sygeplejerskeuddannelserne, jf. tabel 2. Den samme tendens gælder for personer med etnisk dansk baggrund. Denne gruppe søger til gengæld en bredere vifte af forskellige uddannelser end uddannelsessøgende med anden etnisk baggrund.

Tabel 1: Overvejer du at tage en uddannelse i Danmark?

	Personer med anden etnisk baggrund		Personer med etnisk dansk baggrund	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Ja	303	35	153	20
Nej	526	60	646	75
Ved ikke	46	5	47	5
I alt	875	100	846	100

Tabel 2: De 10 mest efterspurgte uddannelser blandt uddannelsessøgende med anden etnisk baggrund

Uddannelse	Antal	Procent
1. Pædagog	66	12,5
2. Social og sundhed	33	6,3
3. Inden for IT	26	5,0
4. Sygeplejerske	24	4,5
5. Lærer	22	4,2
6. Handelsuddannelse	16	3,1
7. Tandlæge	16	3,0
8. Læge	15	2,9
9. Ingeniør	15	2,8
10. Sprogskole	15	2,8

Barrierer for at søge ind på en uddannelse

De årsager som respondenter angiver til ikke at ønske at tage en uddannelse i Danmark fremgår af tabel 3. Etnisk danskere angiver tillige, at de ikke har lyst, tid eller brug for en uddannelse samt, at de er tilfredse med det, de har.

Tabel 3: Årsager til at personer med anden etnisk baggrund ikke overvejer at tage en uddannelse i Danmark

	Anden etnisk baggrund		Etnisk dansk baggrund	
	Personer	Procent	Personer	Procent
1. På grund af alder	140	27	280	43
2. Har allerede en uddannelse	112	22	154	24
3. På grund af sprogproblemer	54	10	-	-
4. På grund af sygdom/helbred	36	7	16	2,5
5. Vil hellere arbejde/har et job	28	6	69	10,7
6. Er nødt til at arbejde for at forsørge familien/har ikke råd	21	4	13	2,0
7. På grund af børn	20	4	8	1,2
8. Har aldrig haft en uddannelse	19	4		
9. Andet	39	8		
10. Ved ikke	45	9		
I alt	514	100		

Note: 514 personer med anden etnisk baggrund og 646 personer med etnisk dansk baggrund har afgivet svar. Det svarer til alle, der siger, at de ikke overvejer uddannelse. Alle respondenter har kunnet angive flere årsager. Tabellen illustrerer de årsager, som bliver hyppigst nævnt, men det er ikke en udtømmende liste.

For så vidt angår personer med anden etnisk baggrund, er der ikke den store forskel på de begrundelser, som hhv. kvinder og mænd angiver. Der er dog en tendens til, at flere kvinder anfører sygdom og sprogproblemer end mændene, der i stedet betoner manglende mulighed for uddannelse, eller at de allerede har en uddannelse. Lige dele mænd og kvinder anfører nødvendigheden af at arbejde for at kunne forsørge familien.

Gruppen af respondenter med anden etnisk baggrund, som slet ikke overvejer en uddannelse, angiver alder, at de allerede har en uddannelse og sprogproblemer som de vigtigste årsager, jf. tabel 3. I denne sammenhæng er det værd at hæfte sig ved følgende:

Alder er den hyppigst nævnte begrundelse for ikke at overveje uddannelse. Som forventet er gennemsnitsalderen i denne gruppe højere end for gruppen, der ikke overvejer uddannelse som helhed: 45 pct. er under 50 år og 18 pct. under 40 år. Vi kan genkende denne usikkerhed i vores interview på skolerne med ældre elever og studerende. De fremhæver ofte, at de var usikre på, om de i deres alder ville være i stand til at gennemføre en uddannelse, herunder også at de havde været væk fra skolebænken i lang tid. Vores interview tyder imidlertid på, at denne gruppe generelt er meget seriøs, motiveret,

afklaret og i stand til at omsætte deres livserfaring på uddannelsen. Og der er en meget stor aldersspredning på skolerne: Deltagerne i interviewene havde en gennemsnitsalder på omkring 30 år på begge skoler dog med et lidt lavere gennemsnit for studerende med etnisk dansk baggrund på sygeplejeskolerne.

Har allerede en uddannelse er den næst vigtigste begrundelse for ikke at søge en uddannelse. I denne gruppe har en femtedel kun en folkeskoleeksamen eller tilsvarende, og denne gruppe vil i høj grad kunne forbedre deres beskæftigelsesmuligheder ved at gennemføre en sundhedsuddannelse.

Sprogproblemer er den tredje vigtigste begrundelse. Telefoninterviewerne fra analysevirksomheden har foretaget en vurdering af respondenternes danskkundskaber: Ca. 60 pct. 'har vanskeligheder' eller 'har store vanskeligheder' ved det danske sprog. På den anden side bliver ca. 35 pct. betegnet som 'god' eller 'hverken god eller dårlig'. Det tyder på, at en del af gruppen med selvvaluerede sprogproblemer vil have tilstrækkelige sprogkundskaber til at gennemføre en uddannelse.

Interesse for at søge ind på en sundhedsuddannelse

Tabel 4 viser, at interessen for sundhedsuddannelserne er betydeligt større hos uddannelsessøgende med anden etnisk baggrund end blandt uddannelsessøgende med etnisk dansk baggrund.

Tabel 4: Overvejer du én af følgende uddannelser?				
	Uddannelsessøgende med anden etnisk baggrund		Uddannelsessøgende med etnisk dansk baggrund	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Social- og sundhedshjælper	57	11,1	2	1,3
Social- og sundhedsassistent	50	9,6	5	3,3
Sygeplejerske	70	13,6	6	3,9
Ingen af disse	349	67,7	134	87,6
Ved ikke	40	7,1	8	5,2

Der er i alt 516 respondenter med anden etnisk baggrund og 153 med etnisk dansk baggrund, der danner grundlag for denne tabel. Alle har haft mulighed for at give flere svar. En person kan eksempelvis godt have svaret, at vedkommende overvejer alle tre uddannelser.

I alt 128 personer eller 24 pct. af personerne med anden etnisk baggrund vil direkte adspurgte overveje én eller flere af sundhedsuddannelserne.⁶ Det vil sige, at 8 pct. af alle med anden etnisk baggrund i alderen 15-60 år vil overveje og kan potentielt rekrutteres til en sundhedsuddannelse.⁷

⁶ Det tilsvarende tal for uddannelsessøgende med etnisk dansk baggrund er 7 pct.

⁷ Lidt mindre en halvdelen (56 personer), der overvejer uddannelse, angiver uopfordret, at de overvejer en sundhedsuddannelse.

De 128 uddannelsessøgende, der direkte adspurgt overvejer en sundhedsuddannelse, har følgende profil:

- Lige under 25 pct. mænd og lige over 75 pct. kvinder.
- 75 pct. af gruppen er over 20 år, herunder 40 pct. mellem 21 og 30 år og 25 pct. mellem 31 og 40 år.
- Indvandrere og efterkommere fra Tyrkiet udgør lige under 30 pct., fra Somalia lige over 25 pct., og fra ex-Jugoslavien ca. 15 pct.
- 90 pct. af gruppen er indvandrere og født i oprindelseslandet, og 10 pct. er efterkommere og født i Danmark.
- 80 pct. har boet i Danmark i 5 år eller mere.
- 20 pct. har bopæl i Københavns Kommune og 20 pct. i Københavns Amt. Resten fordeler sig på de øvrige amter med mellem 8,5 pct. (Århus) og 0,5 pct. (Bornholm).

Baggrund for at overveje en sundhedsuddannelse

Uddannelsessøgende med anden etnisk baggrund overvejer de tre forskellige sundhedsuddannelser af samme grunde. Mænd og kvinder angiver tillige de samme årsager til at overveje sundhedsuddannelserne. Se tabel 5.

Tabel 5: Hvorfor overvejer uddannelsessøgende med anden etnisk baggrund en sundhedsuddannelse?

		Personer	Procent
1	Det er interessant	33	26
2	Kan godt lide at hjælpe andre	27	21
3	For at arbejde med mennesker	15	12
4	Vil gerne arbejde med ældre	9	7
5	Nemt at finde et job i branchen	6	5
6.	Det er et nemt/godt arbejde	5	4
7	Har allerede en lignende uddannelse	4	3
8	Det er en uddannelse, der passer til mig	4	3

Note: Alle 128 personer, der angiver, at de overvejer en sundhedsuddannelse, har angivet en eller flere begrundelser for deres overvejelse. Tabellen illustrerer de oftest nævnte begrundelser. Bemærk, at en andel på 18 personer svarende til 13,8% svarer "ved ikke" som begrundelse.

Gruppen af etniske danskere, der har svaret, at de overvejer én eller flere af de fire nævnte uddannelser, består af kun 11 personer – 10 kvinder og 1 mand. Den primære begrundelse, der angives, er "det interesserer mig" (6 personer). Derudover nævnes det som en motivationsfaktor, at der er meget ansvar i jobbet, at man kan lide at arbejde med mennesker og at der er gode arbejdsmuligheder. Altså igen en tilsvarende række af argumenter, som personerne med anden baggrund angiver.

Vores interview viser, at elever og studerende med anden etnisk baggrund på sundhedsuddannelser angiver mange af de samme grunde for valg af en sundhedsuddannelse, som de uddannelsessøgende angiver i tabel 5. Det uddybes i det følgende.

Arbejde med mennesker

Fælles for de fleste studerende og elever uanset baggrund er interessen for at *arbejde med mennesker* - at møde, tage vare på og tilfredsstille mennesker, der har brug for assistance, fordi de er syge, gamle, ensomme eller i øvrigt har brug for hjælp.

Nogle vil gerne i ældreplejen, fordi de ældre er mere interessante end yngre: *Det er meget enkelt: Jeg kan lide ældre mennesker - jeg kan bedre snakke med dem end med yngre. Og det er den eneste mulighed med min alder. Hvis jeg var yngre, ville jeg have været på teknisk skole, og hvis ikke jeg var startet her på uddannelsen, skulle jeg have gjort rent.* (Elev på 47 år på social- og sundhedshjælperuddannelsen - fra Island). Andre vil gerne det flow af mennesker med forskellige lidelser, som sygehusene kan tilbyde, eller også har de altid villet være sygeplejerske: *Jeg har alle dage drømt om det*, siger en sygeplejerske. Også mændene vægter det med relationen til mennesker.

Gode jobmuligheder

En lige så dominerende årsag til valget af sundhedsuddannelse er de *gode jobmuligheder* bagefter. Både selve uddannelsen og jobmulighederne bagefter beskrives som meget alsidige og spændende.

Flere studerende med anden baggrund kommer med en uddannelse fra deres hjemland, især fra Østeuropa inklusive det tidligere Sovjetunionen. En kvindelig studerende på 27 år fra Ukraine, der er uddannet socialpædagog, har fået afslag på mange job i Danmark. Nu siger hun, at det er vigtigt for hende at være sikker på at kunne få job - *Jeg vil ikke igen opleve ikke at kunne bruges til noget.*

- også i udlandet

Flere studerende fremhæver fordelene ved at kunne rejse ud med sin uddannelse. En kvindelig sygeplejestuderende på 33 år fra Somalia (med datter på 2 år) - 10 år i Danmark - beskriver sin indgang til uddannelsen sådan: *Jeg tog uddannelsen som hjælper og assistent, og så kunne jeg lige så godt fortsætte. Jeg har meget selv opsøgt information - og hvad der skulle til, for at jeg kunne komme ind på uddannelsen. Jeg vil også være sygeplejerske, fordi...hvis - når - jeg engang kommer hjem - når der bliver fred i Somalia.*

Familie og venner

Vores interviewmateriale viser, at mange, især danske men også udenlandske, elever og studerende på sundhedsuddannelserne har familie eller nære venner, der er beskæftigede i sundhedssektoren. Og mange nævner dette, når de skal begrunde deres uddannelsesvalg. En kvindelig hjælperelev vil gerne være sygeplejerske og nævner, at hendes far fra Libanon var sygeplejerske dér (han har nu et pizzeria i Danmark).

Erfaringer fra hjælper-/plejjob eller som patient/pårørende

Mange etniske minoriteter kommer via sprogskolen eller kommunen, og mange af dem har haft hjælper-/plejjob, hvor de har afprøvet arbejdsfeltet. - *Så plejehjemmet anbefalede mig til kommunen. Og: Jeg var i aktivering i en børnehave i 9 måneder, men der*

lærte jeg mest børnesprog. Så var jeg et år på et plejehjem for at lære sproget og finde ud af, om det var noget for mig - at arbejde med mennesker - og det var det.

Erfaring med sundhedsvæsenet som patient eller pårørende kan også spille en rolle. En mandlig sygeplejestuderende har en skade i ansigtet fra en landmine og har derfor været indlagt mange gange både i Afrika men også efter, at han er kommet til Danmark. Det er hans oplevelse af det danske sygehusvæsen, der har givet ham lyst til arbejdet som sygeplejerske. Som den mandlige sygeplejestuderende fremhæver også andre, at bekendtskabet med det danske sundhedsvæsen ligger til grund for deres uddannelsesvalg. En sygeplejestuderende fortæller, at hun gik arbejdsløs i 1½ år og så tænkte, at hun ville være enten lærer eller sygeplejerske. *Men jeg havde en mor med sklerose, og så blev beslutningen taget om at søge ind på sygeplejestudiet.*

Branche- eller studieskiftere

En gruppe, der tilsyneladende fylder godt i landskabet på begge skoler, er studie- og brancheskiftere. Det er en gruppe af elever og studerende, der er startet på en sundhedsuddannelse efter, at de har afbrudt et andet studie eller afbrudt en karriere i en anden branche.

En dansk hjælperelev på 43 år fortæller, at hun har arbejdet som medhjælpende hustru i en sølvsmed i 15 år. En 34-årig dansk sygeplejestuderende er uddannet IT-assistent, men havde gået arbejdsløs i 6 år. Så fandt hendes venner ud af, at dette måtte være noget for hende - og det var det. En anden dansk sygeplejestuderende på 32 år er udlært farvehandler, men har altid været glad for og god til den menneskelige kontakt. Efter at have gået hjemme med tre børn, besluttede hun sig for at blive klinikassistent, men så blev det sygeplejen: *Jeg er god til at give - og så er jeg sikker på at få et job. Der er så mange muligheder (det er ikke lønnen, der trækker). Man kan videreudanne sig og rejse ud. Og det med at læse: Det er fedt at vise for sig selv, at man kan lære....* Blot nogle få af mange mulige eksempler på skift i arbejdsliv.

Der er også nogle, der forlader uddannelsen, for at komme tilbage igen. En dansk sygeplejestuderende syntes arbejdet med døende patienter var for hårdt, og fik det råd at tage social- og sundhedsassistentuddannelsen. Så hun forlod skolen, for nu at være vendt tilbage med fornyet energi.

Især på social- og sundhedsskoler er der en del, der kommer fra ledighed, men som samtidig har opdaget, at de vil dette fag. Det gælder f.eks. en dansk elev, der er uddannet bogholder og blandt andet har arbejdet med salg og som både graver og kirketjener. Der kan også være andre, udslagsgivende faktorer. En mandlig dansk elev på en social- og sundhedsskole er 48 år og *har 31 års erhvervs erfaring* - men mistede sit arbejde sidste år. Som ufaglært tænkte han, at bare han *kunne få et lille papir på noget*, ville det give ham bedre muligheder. Han har tidligere arbejdet på en social institution, og da der så var mulighed for at få voksenelevløn på uddannelsen her, blev det dét. En dansk, kvindelig elev på 57 er bankuddannet og har blandt andet arbejdet som selvstændig i 9 år. Men nu mærker hun alderen - *"ingen vil have mig"*.

Barrierer for at søge ind på en sundhedsuddannelse

Uddannelsessøgende, der ikke overvejer en sundhedsuddannelse, giver en række forskellige begrundelser herfor. Se tabel 6. Den klart hyppigste begrundelse blandt uddannelsessøgende med etnisk dansk baggrund er, at de ikke interesserer sig for det, mens uddannelsessøgende med anden etnisk baggrund ikke kan lide uddannelsen. Det rejser spørgsmålet om, hvad disse meget generelle begrundelser dækker over.

Tabel 6: Begrundelse for ikke at overveje sundhedsuddannelse			
	Uddannelsessøgende med anden etnisk baggrund	Antal personer	Antal i procent
1	Kan ikke lide det	213	61,1%
2	Vil hellere arbejde i en anden branche	30	8,6%
3	Har allerede en lignende uddannelse	11	3,2%
4	Det er for svært	11	3,1%
5	Er i gang med skoleforløb	6	1,8%
Uddannelsessøgende med etnisk dansk baggrund			
1	Det interesserer mig ikke	57	42,5%
2	Der er ikke lige mig	16	11,9%
3	Vil hellere arbejde i en anden branche	9	6,7%
4	Alder	8	6,0%
5	Tilfreds med nuværende beskæftigelse	7	5,2%

Note: Gruppen med anden etnisk baggrund, der svarer "ved ikke" inden for denne gruppe er på hhv. 14% for mænd og 20% for kvinder svarende til i alt 60 personer af de 349 personer, der udgør hele gruppen, som ikke overvejer nogen af sundhedsuddannelserne. Den etnisk danske 'ved ikke-gruppe' udgøres af 5,2% svarende til 7 personer ud af de 134, der har svaret "ingen af disse".

'Tørre røv' og andre forestillinger

Den personlige pleje nævnes ofte som en barriere for elever og studerende generelt. Interviewene på skolerne vidner om, at fordomme om arbejdet på sygehus og i hjemmeplejen er udbredt blandt familie og venner - uanset etnisk baggrund. En kvinde på 29, der har en dansk mor og en egyptisk far, har efter eget udsagn et helt almindeligt dansk liv med kæreste og fester: *Der er meget den opfattelse af sygeplejen, at man skal 'tørre andre mennesker i røven' - det er både danskere og andre. Jeg får tit at vide af familie og venner: "Det tager jeg virkelig hatten af for, at du gider!" Så svarer jeg: "Gider hvad...?"*

Og forestillingen slår ekstra hårdt igennem for mændenes vedkommende. En mandlig, dansk sygeplejestuderende på 27 år fortæller om sit valg af uddannelse: *Efter at jeg blev student var jeg i forsvaret, og jeg var både i Bosnien og Kosovo. Så startede jeg på DTU, men det var dødsygt - og hårdt. Jeg havde ikke tænkt på, hvad det indebar, og jeg stoppede efter det første semester - og fik et job. I løbet af et års tid fandt jeg ud af, at jeg ville starte her: Det er praktisk, samtidig med at man bruger intellektet. Det er fleksibelt, og der er mange muligheder. Det spænder vidt: Man kan blive sygeplejerske*

på en afdeling eller arbejde i et fængsel, i hjemmeplejen eller i uddannelsesinstitutioner. Og jeg kan lide den menneskelige kontakt. [...] Jeg har mødt mange fordomme hos familie og venner. Andre har f.eks. nogen i familien, der er sygeplejerske eller kender området godt - der er f.eks. et par portører, der også læser her. Men sådan er det ikke for mig. Jeg lider ikke under det mere, men det har taget tid. Folk synes det er fimsat for en mand at være sygeplejerske. Billedet er, at det enten er omsorg - og ja, vi holder i hånden - eller at tørre røv - og ja, der kan være noget ind imellem, men det er jo kun en lille del af det!

Ledere og lærere på skolerne mener, at mange unge med anden etnisk baggrund ikke søger uddannelsen eller falder fra, fordi de af religiøse årsager ikke må udføre den type arbejde. Vores interview med elever og studerende med anden etnisk baggrund tyder imidlertid på, at det i høj grad handler om de samme forestillinger om, hvad den personlige pleje indebærer, som også etniske danskere tager forbehold for. Interviewene giver tillige eksempler på elever og studerende med anden etnisk baggrund, der overvinder deres usikkerhed og sig selv. En kvindelig elev på 19 år med tyrkisk baggrund er i slutningen af uddannelsen, og hun fortæller: *Førhen ville jeg være pædagog, men nu vil jeg højere op. Jeg var på et brobyggerforløb og på et forlænget grundforløb. Jeg var i praktik i en udegruppe, og inden jeg kom ud troede jeg det var ulækkert, for jeg havde aldrig set en nøgen mand før. Men jeg kunne godt lide arbejdet, og jeg kunne godt klare det. For når jeg var på arbejde, så skulle jeg hjælpe dem. Nu vil jeg gerne være sygeplejerske, så jeg har søgt ind på assistentuddannelsen.*

En anden elev på 26 år og med samme baggrund beskriver, at hun har vundet en lignende sejr over sig selv: *Jeg var seks måneder i jobtræning. Jeg blev overrasket; jeg troede ikke, jeg kunne klare det - de ældre, plejen, afføring... Men de var glade for mig - jeg er en rolig person - og jeg fik en anbefaling.*

Forældrene og lav status

Det bliver tillige ofte fremhævet, at forældre til elever og studerende med anden etnisk baggrund har stor indflydelse på deres børns uddannelsesvalg. Og at sundhedsuddannelserne som hjælper, assistent eller sygeplejerske har lav status hos forældrene. En kvindelig sygeplejestuderende på 21 år med pakistansk baggrund, der er født og opvokset i Danmark, fortæller da også, at *blandt pakistanere skal man helst læse medicin eller til ingeniør*. Et andet eksempel er, at forældrene kan være uvidende om, at deres (unge) datter er i gang med en uddannelse. *Det kan være et problem, hvis far opdager, hvad det er hans datter laver. Nogle må lyve om hvad de gør, siger en leder på en social- og sundhedsskole.*

Men vores interview giver også eksempler på det modsatte. Flere af de unge, kvindelige elever med anden baggrund nuancerer billedet af de dominerende forældre. De fortæller, at deres forældre gerne vil have, at de bliver sygeplejersker og er stolte over, at de tager hjælperuddannelsen. Dog er de *chokerede over, at jeg kan gennemføre plejen. Også vennerne*. Og: *Det var for kedeligt at sidde ved kassen i supermarkedet, og min mor fik mig overtalt til at starte på uddannelsen.* (Elev med anden baggrund på social- og sundhedsskole).

Nogle forældre har ligefrem store ambitioner på deres børns vegne. Mange skoler, især social- og sundhedsskoler, har yngre elever med anden baggrund, hvor forældrene pacer især døtre frem og ofte videre i retning af en sygeplejerskeuddannelse. På den anden

side er det værd at nævne, at en stor del af elever og studerende med anden etnisk baggrund ikke kan betegnes som unge - de har selv børn og familie. Gennemsnitsalderen for de elever og studerende med dansk og anden etnisk baggrund, vi har interviewet, lå på ca. 30 år med undtagelse af etnisk danske sygeplejestuderende, der var 26 år i gennemsnit. Og der er på uddannelserne generelt en stor aldersspredning med en stor gruppe af voksne elever og studerende. Og der er blandt uddannelsessøgende, der overvejer en sundhedsuddannelse en stor gruppe, der er 30 år eller derover. Det er svært at forestille sig, at forældre skulle have stærk indflydelse på deres uddannelsesvalg. De fleste elever og studerende med anden baggrund, som vi har talt med, giver også udtryk for, at de selv vælger deres uddannelse. Og noget tyder på, at de, der ikke gør, falder fra uddannelsen - sandsynligvis tidligt i forløbet.

Prioritering af ægteskab frem for uddannelse

Nogle studerende/elever fortæller om andre elever med anden baggrund, som falder fra uddannelsen, fordi de bliver gift, *"men det sker ikke for mig, for mine forældre vil gerne have, at jeg får en uddannelse"*. En anden udtrykker: *Jeg vil vente med at blive gift til efter uddannelsen.*

Sammenfatning

Telefonsurveyen viser, at der er en relativt større interesse for at tage en uddannelse i Danmark blandt personer med anden etnisk baggrund. Etniske danskere søger til gengæld en bredere vifte af forskellige uddannelser end uddannelsessøgende med anden etnisk baggrund.

I gruppen, der i surveyen tilkendegiver, at de ikke overvejer en uddannelse, kan det også være muligt at rekruttere til sundhedsuddannelserne, *dels* fordi der allerede er en stor aldersspredning på skolerne, *dels* fordi nogle overdriver deres selv vurderede sprogproblemer.

Der er også stor og relativt større interesse for sundhedsuddannelserne blandt uddannelsessøgende med anden etnisk baggrund, og dermed potentielt gode muligheder for at rekruttere denne gruppe til sundhedsuddannelserne. Det er primært kvinder men også en større gruppe mænd, 2/3 er mellem 21 og 40 år. De stammer primært fra Tyrkiet, Somalia og ex-Jugoslavien, langt størstedelen er indvandrere, der har boet i Danmark i mere end 5 år og har bopæl i hovedstadsområdet.

De vælger sundhedsuddannelserne, fordi de vil arbejde med mennesker, der er gode jobmuligheder, de har familie og venner, der arbejder i sundhedsvæsenet, de har selv erfaring med sundhedsvæsenet fra forskellige kortvarige job eller som patient eller pårørende.

Der er desuden en stor gruppe brancheskiftere, der har arbejde i en anden branche - typisk igennem en årrække - og en stor gruppe studieskiftere, der har påbegyndt men ikke afsluttet en anden uddannelse. Der er imidlertid en række forestillinger om, hvad det indebærer at arbejde i sundhedsvæsenet, der afholder folk fra at søge uddannelserne. Det gælder især den personlige pleje, og det går på tværs af etnicitet.

4 Almene, personlige og sproglige krav

Elever og studerende på sundhedsuddannelserne står over for nogle udfordringer på klassen, i gruppearbejdet og i praktikken. Vi ser nærmere på disse udfordringer i henholdsvis kapitel 5 og 6. Dette kapitel sætter fokus på en række generelle krav som skolerne ikke mener elever og studerende lever op til, herunder deres almene og personlige kvalifikationer samt danskundskaber. Men der er tilsyneladende ikke helt overensstemmelse mellem de forskellige krav, som skolen stiller til studerende og elever. Her starter vi.

Skolernes indbyrdes modstridende krav

Undervisningssituationen stiller krav til studerende og elever om at tilegne sig såvel teknisk-faglige som almene og personlige kvalifikationer. Det er imidlertid forskel på, hvordan de prioriteres. Specielt på sygeplejeskolerne er der en klar tendens til, at de studerende måles mere på naturvidenskabelige, herunder sygeplejefaglige fag som fysik og anatomi, end på de fag, der retter sig mod udviklingen af deres kommunikative, arbejdsmæssige og organisatoriske kompetencer. Der kan f.eks. være flere eksaminer og skrappere mødepligt til de teknisk-faglige fag. Nogle sygeplejestuderende oplever på den baggrund en klar modsætning mellem de officielle krav om at kommende sygeplejersker skal besidde almene og personlige kvalifikationer, og så den indirekte nedprioritering, der ligger i de relativt lavere krav. Eksempelvis modsætningen mellem på den ene side at 'kunne samarbejde med alle', som lærerne pointerer i præsentationen af gruppearbejdet og så på den anden side at der ikke er mødepligt eller eksamen. De mener, at projektarbejdet bør tages seriøst som en almen-faglig disciplin på linie med andre fag. Det handler også om den røde tråd. Nogle danske sygeplejestuderende beskriver udfordringerne sådan: *Fag bliver valgt fra, hvis vi ikke skal op til eksamen i dem - og det er ærgerligt. Det er alle de fag, der handler om f.eks. kultur, sociologi og tortur - de er frivillige, og der kommer ingen. Men den røde tråd mellem fagene forsvinder, når man er væk. Skoler der stiller krav om at løse opgaver og gennemføre projekter i grupper frafalder også ofte dette krav (op) til eksamen.*

Kravet om de personlige og almene kompetencer

Og det er især de personlige og almene krav som for eksempel at kunne arbejde selvstændigt og være aktivt deltagende, forholde sig kritisk og reflektere der ifølge lærerne volder elever og studerende med anden etnisk baggrund besvær. De er vant til en meget lærerstyret og autoritær undervisning og møder nu kravet om deltagerstyring. De kan ikke gennemskue spillereglerne om at tage ansvar og fordele opgaver i gruppearbejdet, og de mangler den kritiske selvrefleksion, som danske elever og studerende har fået med sig gennem det danske uddannelsessystem. Problemerne fortolkes som et resultat af opdragelsen både i deres hjemlandes uddannelsessystem og i familien med et patriarkalsk familiemønster, hvor faren beslutter og resten af familien retter ind, og kodeordene er disciplin og strenghed: *De store forskelle er, at de ikke er opdraget til vores institutionalisering fra vugge til grav. De er ikke vant til selvrefleksion, og fagrefleksion ligger fjernt fra dem - det ser jeg især i projektarbejdsformen. Meget går hen over hovedet*

på dem. (...) Det kræver mange flere år - 40 uger er ingenting. De mangler redskaber til at knække de kulturelle koder. Bare det at sidde sammen og tage beslutninger - bare det at være uenige. (...) Jeg har spurgt dem, hvordan den optimale undervisning er for dem - og det er disciplin og strenghed. De opfatter os som slappe og bliver så grænsesøgende - også fordi det er stramt derhjemme. Det er mest typisk for de unge. (Lærere på social- og sundhedsskole). En leder på en social- og sundhedsskole formulerer det sådan: De synes, det er uhøfligt at diskutere med lærerne, men det er en del af vores uddannelse. En lærer på en sygeplejeskole mener at de har det bedst med de naturvidenskabelige fag: De er meget stille og meget tilbageholdende. Man diskuterer meget... Det er svært med det vævende i nogle fag - anderledes end de klare svar i f.eks. anatomi.

En lærer på sygeplejeskole mener, at det også handler om forskellige grænser for hvad de kan tale om i et offentligt rum: De er meget stille og meget tilbageholdende. Det er meget svært at komme i dialog med dem, hvis man henvender sig til dem direkte. Jeg prøvede f.eks., da det handlede om kropsforståelse - og jeg satte en i forlegenhed, da jeg spurgte. Det kan handle om sproget, men det er lige så meget, fordi der er noget man ikke taler om i offentlighed.

Der er imidlertid en lang række ledere, lærere og studievejledere der ser problemet mere nuanceret. En studievejleder på sygeplejeskole siger: Det er rart med studerende med forskellige kulturer, men de etniske ytrer sig ikke, de er fagligt for tunge at danse med – det er de andre, der tager ordet hele tiden. Men hun fortsætter senere i interviewet: Alle studerende har svært ved at ytre sig – der er kun et par stykker, der vil. Resten holder sig tilbage. Det er tilsyneladende snarere et spørgsmål om at give plads i klassen og i grupperne. Men danskerne har også sproglige og samarbejdsproblemer, siger en lærer på en social- og sundhedsskole. Og en anden lærer på en social- og sundhedsskolen tilføjer: Når danske elever får en opgave og fire sider hvidt papir, slår det dem helt ud - de giver op.

En lærer på en social- og sundhedsskole mener, at elever med anden etnisk baggrund får en slags servicefunktion. Det er eksempelvis dem, der laver forside til en rapport eller står for layout. Men hun tilføjer: Det gælder også for de stille, danske piger. Og dem har vi særligt fokus på.

En lærer på en sygeplejeskole oplever endda at nogle af de studerende med anden baggrund kan forholde sig kritisk til pensum. Men også påpege fejl i lærematerialet. Især de der har en anden (videregående) uddannelse: De sidder med en masse viden. Jeg underviser blandt andet en læge, og hun ved mere end jeg gør, fortæller en lærer.

Sprogkravet som problem - og symptom

Sprogproblemer er en klassiker i den offentlige debat i den forstand, at det bliver nævnt som en af de typiske barrierer for flygtninge og indvandreres integration og fastholdelse på arbejdsmarkedet.

Det er oplagt, at sproget er en uomgængelig faktor - også på sundhedsuddannelserne. De sproglige problemer er de allerstørste - også mere end de kulturelle - f.eks. i forhold til journaler og opgaver. Nogle kommer for tidligt her i forhold til det. (Lærer på Sygeplejeskole). Lærere på en social- og sundhedsskole siger: Mange af dem er født her og

har gået i folkeskolen, men har ikke færdighederne. Hvis moren ikke taler andet, så... Kommunikation er så vigtig i arbejdet. Sprogligt har vi problemer på mange af holdene. De kan måske forklare sig sprogligt, men ikke fagligt....

Som det fremgår af den sidste sætning i citatet, fungerer sproget ofte i en sammenhæng, hvor noget andet end det at kunne tale dansk udgør det egentlige 'problem'. En lærer på en social- og sundhedsskole siger: *Selv de med et godt sprog skiller sig ud socialt. Det ser vi i pauserne, og det er der integrationen sker. Men de [eleverne med anden etnisk baggrund] har ikke store problemer end alle andre.*

Det skriftlige kan være et problem for studerende/elever, der har dansk som fremmedsprog. Men det bliver også nævnt som et problem for *bogligt svage danskere*. En etnisk dansk elev på en social- og sundhedsskole siger: *De har svært ved det. Der er nogle ord, men de er også svære for os. Bøgerne kan være svære at forstå, men det er de også for os.*

Sprogproblemer kobles ofte med *kulturelle* - eventuelt *uddannelseskulturelle* - problemer i en beskrivelse af en generelt anderledes måde at gå til uddannelsen og arbejdet på. Det gælder selv dem, der medbringer en uddannelse. En leder på en sygeplejeskole siger: *Personer med lang uddannelse fra hjemlandet har sprogproblemer og problemer med kulturen. De har en anden måde at arbejde på, som ikke handler om problemløsning. De er vant til at tilegne sig lærebogsstoffet og referere det. (...) Når vi beder dem om at forholde sig til det kritisk, aner de ikke hvad vi mener. De har svært ved at skelne mellem reproduktion og analyse af en tekst.*

En del elever og studerende med anden baggrund beskriver sproget som svært: *Jeg tænkte, da jeg kom, at 'om fem år taler jeg dansk'. Men det er sværere....* (Kvindelig hjælper elev på 47 år - fra Island). To kvindelige sygeplejestuderende fra Ukraine og Hviderusland - og uddannet biolog og socialpædagog udtrykker deres usikkerhed på denne måde: *Sproget - når jeg skal besvare noget i klassen, tager det længere tid at få det formuleret: Er det sprogligt korrekt? Er det fagligt korrekt? Kan de andre forstå det? Nogle gange er det svært for klassekammeraterne, for de skal koncentrere sig for at lytte. Men de er ikke trætte af os i gruppen - vi er i hver vores gruppe - selvom det var lidt svært i starten. Især når de danske dialekter blandes ind i det giver det en ekstra udfordring. En studerende med anden baggrund, der taler fejlfrit dansk siger: *Sproget afskrækker udlændinge, da de skal kunne kommunikere med patienter. Men man lærer hele tiden nye ord og udtryk. Det er til gengæld svært, når det er meget sønderjysk eller når læreren er udlænding. Også selv om det er norsk eller svensk. Det kræver meget energi at tale.**

Mange af dem vi har interviewet taler imidlertid flydende dansk, fordi de er født her eller kom hertil som børn. Se tekstboks. Alligevel oplever de at have problemer med at være udlændinge.

Sprog er også magt og kan helt tydeligt ekskludere. En studerende med anden baggrund oplever, at danske studerende bruger

Sproget og interviewpersoner med anden baggrund

Vores interviewpersoner med anden baggrund fordeler sig således dansksprogligt - vores vurdering fra interviewet:

<i>Flydende dansk</i>	23
<i>Mellem-forståeligt</i>	17
<i>Svagt dansk</i>	5
I alt	45

ord, som de ikke kan omsætte i praksis, og at det egentlig bare gælder om at kunne sige noget smart: *Vi snakker direkte – ikke alle de fyld- og pynteord. De danske er gode til at formulere sig, og vi mangler ordforråd. Men når de skal omsætte det i praksis, sker der ikke noget. Men det kan være godt at kunne det 'moderne'. Det handler om at lære fagudtryk - så bliver man hørt.* Men eksklusionen kan også gå den anden vej. Når elever eller studerende med anden etnisk baggrund taler sammen på deres modersmål. En studerende fra Litauen fortæller, at hun og en landsmand har brug for at tale deres eget sprog - tale flydende - og derfor nogle gange taler sammen i pauserne. Selvom de godt kan mærke, at de andre reagerer - de har fået en bemærkning. En tredje deltager, tysk studerende, siger: *Jeg kan godt forstå jer, når I taler russisk. Men hvordan har de andre det ikke?* Elever og studerende er generelt opmærksomme på problemet men peger også på, at det kunne være godt, at deres medstuderende fik at vide, at når de taler fremmedsprog, er det ikke for at udelukke dem.

Sammenfatning

Skolerne stiller en række almene, personlige og sproglige kvalifikationskrav til elever og studerende, herunder især krav om at kunne deltage aktivt i gruppearbejdet og kunne samarbejde med 'alle'. Skolerne giver imidlertid sjældent karakterer eller afprøver den kvalifikation til en eksamen, og mange skoler frafalder helt kravet om gruppearbejde op til eller i forbindelse med eksamen. Elever og studerende oplever dermed en modsætning mellem skoler og lærere, som på den ene side giver udtryk for, at gruppearbejdet er en vigtig disciplin, som arbejdspladser stiller krav om, og så på den anden side, at kravet ikke føres igennem til eksamen.

Det er et særligt problem, idet gruppearbejdet, som vi viser i næste afsnit, er en stor udfordring for elever og studerende og en meget væsentlig udstødningsfaktor. Skolerne oplever, at elever og studerende med anden etnisk baggrund har meget svært ved gruppearbejdet. De ser problemet som kulturelt eller uddannelseskulturelt - i et patriarkalsk og hierarkisk familie- og uddannelsessystem. Men etnisk danske elever og studerende har ifølge lærere og studievejledere det også svært, og det er tilsyneladende snarere et spørgsmål om at give plads og rum til hinanden i klassen og i gruppearbejdet.

Tilsvarende med sproget. Selv om skolerne stiller krav om, at elever og studerende med anden etnisk baggrund skal bestå danskprøver på forskellige niveauer for at blive optaget på skolen, må de alligevel konstatere, at danskundskaberne volder problemer. Forklaringen ses også her som kulturel eller uddannelseskulturel: Man er uhøflig, hvis man diskuterer med læreren, eller der er mange ting, man ikke siger i et offentligt rum. Elever og studerende med anden etnisk baggrund oplever også sproget som svært på trods af, at langt hovedparten af de elever og studerende, der er blevet interviewet, talte flydende dansk. Men de efterlyser tryghed og forståelse hos de danske elever og studerende. Og så kan sprog ekskludere begge veje - hvis elever og studerende med anden etnisk baggrund taler andet end dansk, føler etnisk danske elever og studerende sig udenfor.

5 Projektarbejde i grupper, gruppedannelse og klassen

På den del af uddannelsen, der foregår på skolen, er der to hovedelementer. Det ene er den mere traditionelle undervisning, der foregår i klassen med typisk 30 studerende/elever - eller på sygeplejeskoler på hold bestående af flere klasser på det samme semester. Det andet element er gruppearbejdet, som bruges til opgaveskrivning og projektarbejde - med det sidste som en selvstændig studieform. De næste to afsnit behandler de to elementer, klassen som ramme og gruppearbejdet og kigger nærmere på lærernes rolle.

Klassen som ramme

Klassen er en helt afgørende ramme for den enkelte elevs eller studerendes mulighed for at gennemføre uddannelsen - det handler ikke kun om personlige faktorer som eksempelvis økonomi, andet arbejde eller anden uddannelse, gale forventninger, praksischock og lignende. Ifølge lærere har det en meget stor betydning for frafald og en indbygget selvforstærkende effekt. En sygeplejelærer siger: *I de klasser, hvor det fungerer godt, taber vi færre. Til gengæld kan frafald smitte - hvis først en stopper, er der risiko for, at flere stopper. Det handler om at skabe det gode miljø i klassen. En klasse, der fungerer godt socialt, vil også være god for etniske studerende, fordi det vil give større sikkerhed for, at de klarer det.* Det rejser spørgsmålet om hvad der forårsager en dårligt miljø i en klasse. Noget tyder på at det kan være svært at rumme forskellige elever og studerende i en klasse. En lærer på en social- og sundhedsskole siger: *Det er helt uforudsigeligt, hvad der sker i en klasse, selvom de har samme baggrundsprofil. Det handler ikke kun om etnicitet - det kan også være køn og alder. Det dræner klassen for energi når det ikke fungerer.* At det ikke kun er forskellige etniske baggrunde der gør det svært fortæller en gruppe danske sygeplejestuderende. De havde ikke havde nogen udlændinge i deres klasser men oplevede alligevel de samme gruppemekanismer og det svære i at møde kravene på uddannelserne.

Mange lærere peger imidlertid på klassekammeraternes udelukkelse af gruppen med anden etnisk baggrund som årsag til udstødning: *De etniske bliver holdt ude af klassekammeraterne - det handler om deres holdninger til dem.* Andre lærere fortæller, at tonen i klassen kan være hård, grænsende til det *racistiske*. En studievejleder på en social- og sundhedsskole mener, at der er elever, der går fra timen med en dårlig oplevelse, og at det kræver overskud og mod af de udenlandske elever at deltage i diskussioner - man skal være forsigtig. Nogle hjælpeelever fortæller også, at en medstuderende faldt fra, fordi hun oplevede, at klassekammeraterne ikke ville tage hensyn: *Hun elskede praktikken, men hun kunne ikke med klassekammeraterne... Hun havde et hidsigt temperament. - Lærere og klassekammerater kan gøre noget. - Hun skulle også selv sige til, for lærerne ved ikke altid, hvordan man har det. Hvis man altid bærer det inden i sig selv, så kan de ikke vide det.*

Lærernes rolle

Og lærerne er generelt meget i tvivl om, og i givet fald hvordan, de skal takle de problemer, som de oplever, elever og studerende med anden etnisk baggrund har på skolen og i klassen. Og det gælder også for eleverne generelt - uanset baggrund. På en sygeplejeskole er det til diskussion på lærerværelset om lærerne overhovedet skal gribe ind: *Men det er en videregående uddannelse, så hvor meget skal vi gå ind i det? Det har vi en diskussion om på lærerværelset.* (Sygeplejelærer).

Det er tilsyneladende vanskeligt for mange lærere aktivt at gå ind og forebygge eller løse problemerne. Mange lærere beskriver sig selv som næsten måbende tilskuere til en classes mulige udfald - *det er umuligt at vide, hvordan den udvikler sig.* En del lærere oplever danske studerendes holdning som ekskluderende - som nævnt oven for - og peger på, at det i nogle klasser kan gå helt galt. Men de mener det er uden for deres indflydelse: *Det dræner klassen for energi, når de ikke fungerer. Men det kan vi som lærere ikke gøre noget ved.* (Lærere på social- og sundhedsskole). En anden lærer peger på at problemerne opstår i pauserne og derfor heller ikke mulige at gøre noget ved: *Nogle føler sig udsat for racisme, og det sker tit i pauserne, og så har vi ikke rigtigt nogen mulighed for at gribe ind. Man burde ikke kunne bestå, hvis man er racist. Vi skal ud og arbejde med de personlige kompetencer, gruppesamtaler. De der taler meget, blev klar over, at de skulle høre efter. Vi er som lærere rollemodeller, og vi er bevidste om den måde vi taler til dem på. Vi viser også meget nysgerrighed i forhold til de to-kulturelle. Vi arbejder hele tiden med sårbare grupper.* (Lærere på social- og sundhedsskole).

Men elever og studerende giver klart udtryk for at de ønsker en bedre lærerstøtte på klassen. Danske elever på en social- og sundhedsskole ser det eksempelvis som meget positivt, at kontakt- og klasselærere *"tager hånd om os og er klar til at gribe ind - både fagligt og socialt"*. Og nogle lærere mener, der er en udbredt berøringsangst blandt lærerne, og de er derfor tilbageholdende og efterlyser en mere direkte form over for elever og studerende. Enkelte mener at elever og studerende skal have hjælp: *Vi skal være meget bevidste om at give dem hjælp til at klare de faglige krav. Det gælder også de danske studerende.* (Sygeplejelærer).

Nogle lærere forsøger en strategi hvor de forsøger at spille de udenlandske elever på banen med den risiko, som det indebærer: *Der er et dilemma mellem at spille de etniske på banen i undervisningen, og så være sikker på, at de selv skal kunne stå inde for det.* (Lærere på social- og sundhedsskole). Andre lærere betragter det at kunne omgås andre mennesker som et fagligt krav og tager det op som et generelt tema i undervisningen men de studerende efterlyser en mere direkte form: *Vi havde et tema om respekt for andre, men de tog det ikke til sig. Det løser op for konflikterne, når nogen sætter ord på - det er godt at tage det op. Vi burde gøre mere end vi gør. På 6. semester tog vi konflikter op, og det mente de studerende, at de skulle have haft fra starten.* (Lærere på sygeplejeskole).

Nogle danske sygeplejestuderende beskriver udfordringerne sådan: *Lærerne er gode hver især, men ikke som samlet kollegium. De snakker ikke sammen. De spørger f.eks. ikke hvorfor der er fravær. Eller ser på hvordan vi fungerer som gruppe eller klasse. En anden svarer: Det gør de hos os - de observerer fravær. En tredje: Der er en, der svinger pisker - og det er fint! Men hvorfor først nu? De kunne sagtens spørge: "Hvorfor er I her ikke?" Men måske tør de ikke - der kan opstå konflikter....*

På enkelte af social- og sundhedsskolerne bruger nogle lærere aktivt det flerkulturelle islæt i klassen: En studievejleder på en social- og sundhedsskole beskriver, hvordan de udenlandske elever i klassen udnytter erfaringerne fra deres egen kultur - i diskussioner om sundhedsbegreb, forståelse af omsorg og ældrepleje. Lærere på en anden skole siger, at der kommer fokus på, hvordan man gør i andre kulturer, fordi de i diskussionerne kan se en case fra mange forskellige sider.

Projektarbejde i grupper

Projektarbejde i grupper er et højt prioriteret område generelt inden for uddannelsessektoren, og det slår også igennem i skolernes profil og undervisning. Det kan være studie- eller læsegrupper, eller det kan være grupper til projektarbejde. En af social- og sundhedsskolerne bekender sig officielt til den såkaldte problembaserede læringsform. Eleverne på skolen kender den, og der arbejdes bevidst på de præmisser. På en anden social- og sundhedsskole siger en elev med anden baggrund: *Man kan støtte hinanden til eksamen: Man får også karakter for at få alle med.* Dette kommer dog ikke specielt til udtryk i interviewet med lærere og leder, så spørgsmålet er, hvad praksis er.

Gruppearbejdet er imidlertid ikke altid populært hos elever og studerende. Nogle sygeplejestuderende fortæller, at...: *I vores klasse har vi et stort fravær fra undervisningen på grund af gruppearbejdet. Vi er ved at brække os over gruppearbejdet. Vi mangler en introduktion til gruppearbejdet: Hvad er meningen med et? Og mulighed for supervision - at vejlederen var med til møderne. Om hvad man gør på universiteterne. Det er for løst....* Tilsvarende beskriver nogle social- og sundhedsskoleelever holdningen til gruppearbejdet på følgende måde: *Lad os blive færdige, så vi kan få frikvarter.*

Gruppearbejdet kan dog være godt, når det er struktureret: *PBL-arbejdet [problembaseret læring] har hjulpet meget: At skulle fremlægge for en anden gruppe og for klassen... I grupperne skal man lave hypoteser, og har så hver sin opgave - f.eks. interview, søgning - men man skal arbejde for hinanden - alle er afhængige af alle. Og det er godt med vejlederen...Også samarbejdsaftalen man skal lave i gruppen. Hvis f.eks. én kommer for sent - vi brugte den til sidst. Til evalueringen... Det var lidt underligt - at skulle sige noget om hinanden - godt og skidt.* (Elever med anden baggrund på social- og sundhedsskole).

Flere elever og studerende med anden etnisk baggrund oplever gruppearbejdet som godt, svært og tidskrævende. To kvindelige sygeplejestuderende fra Ukraine og Hviderusland fortæller: *Det er en ny måde at arbejde på - gruppearbejdet - det er helt anderledes! Det er svært, men godt. Det hænger bedre fast - man lærer bedre - når man er tvunget til at argumentere - det bliver man bedre til. Men det tager meget tid, også når man har børn, for der er mange spørgsmål, og enhver skal sige sin mening. Hvis jeg er alene, tager det 1 time; i gruppen tager det 2. Det tager også tid at læse - latin og dansk... Det er hårdt, fordi jeg er udlænding.* En elev med anden etnisk baggrund siger: *Jeg har været vikar i hjemmeplejen - det går rigtigt godt. Men i skolen er det hårdt: Vi har masser af projekter - efter at vi har haft travlt i praktikken. Og jeg skal i gang med at søge job, hvis jeg har tid. Hvis jeg skulle arbejde alene i skolen, ville det være hårdt. Det er godt for mig at arbejde i en gruppe. Men det tager tid for mig, og danskerne er hurtige. Vi har meget viden, men det tager tid. Og man føler en afstand - især nu hvor vi*

skal til eksamen. Oplevelsen af, at tiden er for kort, når man har familie, er generel - også for danske elever og studerende med familie.

Gruppearbejdet kan opleves som en fastholdende arbejdsform - som for denne sygeplejestuderende med anden baggrund: *I gruppen går kommunikationen godt, men det er svært at snakke, når vi er hele klassen.*

Gruppedannelse

Skolerne lægger med andre ord stor vægt på projektarbejde i grupper. Med den vægt der lægges på gruppearbejde, hvor en stor del af både undervisningen og eksamen foregår i gruppe og der er karaktergivning i forhold til samarbejdskompetence, bliver gruppedannelsen naturligt en meget vigtig begivenhed i elevernes og de studerendes skoleforløb. Og der er forskellige holdninger til, om gruppedannelsen skal styres af lærerne eller af eleverne/de studerende selv - i begge grupper. Uanset hvad holdningen er viser vores interview at gruppedannelserne er rå for alle, og i særlig grad, hvis man skiller sig ud.

Det viser sig, at der er nogle gensidige mekanismer i gang i processerne med at danne grupper. På den ene side oplever elever og studerende med anden etnisk baggrund, at de ikke bliver valgt ind i grupperne - at de etniske, danske elever og studerende ikke vil have dem med i gruppen. På den anden side oplever de danske elever og studerende, at elever og studerende med anden etnisk baggrund ikke ønsker at komme i gruppe med dem. Fra et lærersynspunkt kan det se ud på følgende måde: *En del med anden baggrund går ikke lige så let ind i grupperne. De er mere tilbageholdende. Og de danske sender ingen signaler til dem om at være sammen. Så kommer de i gruppe sammen - og det bliver en svag gruppe. De vælger ikke selv, at de vil være med i gruppen, og de andre vælger ikke dem.* En leder på en sygeplejeskole udtrykker det sådan her: *Jeg hører lærere sige, at "nu er Fatima igen ikke kommet i gruppe".*

En studerende med anden etnisk baggrund oplever at studerende med etnisk dansk baggrund ser dem som fagligt svage og *"det er svært at komme med i en gruppe, hvis de andre tror, man trækker det faglige niveau ned"*. En gruppe danske elever på en social- og sundhedsskole beskriver et tilsvarende eksempel: *Vi har to udlændinge tilbage. Den ene er født her. Den anden har været her i 6 år, og hun er desværre blevet mobbet. En svag en fra Gambia. Det endte med, at ingen ville i gruppe med hende - så hun tudede. Problemet er, at man godt kan have en i gruppen, der har det svært, men tre er for meget....*

Det kan blive en meget barsk oplevelse som en studerende med anden etnisk baggrund beskriver det: *Jeg var den eneste, der ikke var i en gruppe. Men det var en gruppeopgave, så læreren gav dem 5 min. til at løse problemet. Jeg gik rundt og spurgte alle grupperne, om de ville have mig med. Og der var ingen. Til sidst endte jeg i drengegruppen efter at de havde diskuteret det frem og tilbage med dem selv om jeg skulle have lov til at være med.*

En reaktion på de lukkede grupper er ofte, at elever og studerende med anden etnisk baggrund bliver superambitiøse og profilerer sig på det faglige. Og så falder de etnisk danske fra: *Vi havde en dansk pige i vores gruppe, men hun kunne eller ville ikke følge med i vores tempo. I de (etnisk) blandede grupper snakker de meget ikke-fagligt - vi bli-*

ver kaldt stræbere. De danske er ikke så bange for at dumpe efter 2 år. De har ikke et mål. (Studerende med anden etnisk baggrund).

En studievejleder på en sygeplejeskole ser problemet men mener ikke kun det er et spørgsmål om etnicitet: *De der lander uden for grupper, føler ikke at de er med. Det er både studerende med dansk og anden baggrund og ikke specielt for de etniske.*

Der er i interviewene enkelte eksempler fra skolerne hvor man er meget bevidst om ikke at fravælge dem, der har svært ved det faglige, og at der er muligheder i at være i gruppe med 'svage': *Nogen arbejder bedre sammen med andre. Men det at bruge viden til at hjælpe andre er fedt. Det er godt at give viden til andre. Man lærer også mere selv og på den på den måde får man noget ud af det.*

Homogene grupper

Gruppetannelsen og integrationen er et samspil mellem den enkelte/minoritetsgruppen og omgivelserne/klassen: *Det er godt at være to. Det er svært at være alene og have hele klassen imod sig. F.eks. i gruppearbejdet - vi tog det op: Alle var gået i gruppe, og vi følte, at ingen ville være sammen med os. Og vi kom op med det og beskrev, hvordan vi havde det - og det viste sig, at alle var imod os. Vi to aftalte bagefter, at vi ikke skulle være sammen hele tiden.* (Hjælper elev med anden baggrund).

Resultatet af gruppedannelsesprocessen ender ofte med, at elever og studerende med anden etnisk baggrund danner deres egne grupper eller kommer i gruppe sammen. Enten fordi de bliver en restgruppe, fordi de vælger og arbejder bedst sammen med andre med anden etnisk baggrund, eller fordi de ikke føler sig velkommen i 'danske' grupper. Og det selv om de kommer fra vidt forskellige lande i verden eller Norden - bare det at være udlænding er tilsyneladende bestemmende for, hvordan grupperne kommer til at se ud. Også selv om det er en erklæret ambition fra starten ikke at blive en del af rene etniske grupper.

Spørgsmålet er, hvad der ligger bag denne etniske opdeling af grupperne. Danskundskaber og faglig svaghed er den typiske forklaring fra danske elever, studerende og lærere. Her en lærer på en sygeplejeskole: *Nogle studerende vil ikke arbejde i gruppe med andre på grund af sproget.* Men som en studievejleder på en sygeplejeskole fortæller, kan de danske studerendes afvisning af de udenlandske også afspejle deres egen usikkerhed ved at skulle forstå et dansk med accent - eller norsk, som hun giver som eksempel.

Nogle elever og studerende med anden etnisk baggrund siger, at de ikke har lyst til at være i gruppe med danskere. Andre det stik modsatte: *Nej, man skal ikke samle dem med anden baggrund. Hvis jeg gik sammen med nogle andre, ville der være mere pige-snak....* (Elev med anden baggrund).

Et andet bud fra elever og studerende med anden etnisk baggrund er, at de har fælles fritidsinteresser: En sygeplejestuderende med tyrkisk baggrund: *Vi deler selv grupperne - i forhold til vores egne interesser. Der var en pige, der slet ikke fandt en gruppe... Dem, man snakker med i starten, fortsætter man med at være sammen med. Jeg har fundet sammen med en palæstinenser og en albaner. Vi er kun tre udlændinge på min årgang, så det er heldigt, at vi er kommet i samme klasse. Det vi har til fælles har meget at gøre med fritidsinteresser... De meget unge danskere går i byen, og det gør vi ikke....*

Men der sker ikke kun en etnisk opdeling af grupperne. Det at have familie og børn kan også danne grundlag for en gruppe og på den måde bryde det etniske skel: *Grupperdannelsen gik hurtigt: 5-10 minutter. Andre, der også har børn, sagde: "Vil du være med?". Og jeg manglede en gruppe. Vi to havde besluttet, at vi ikke ville i gruppe sammen. Vi snakker russisk sammen, og det går ikke i en gruppe - vi skal lære dansk. Men vi går i samme klasse, og det er en fordel. Eller alder: Vi dannede grupper alt efter alder. Dem over 30 gider ikke rende i byen og gider ikke høre på de 19-årige. (Studerende med etnisk dansk baggrund).*

Lærerens rolle

Etnisk danske sygeplejeelever efterlyser mere lærerstøtte i gruppearbejdet: *I grupperne har vi mulighed for at få en samtale med lærerne, men det er meget op til os selv. Det er det 'med ansvar for egen læring'. Vi kan bare dukke op, siger de... Men man kan lære meget af at blive vejledt.. Det ville hjælpe på frafaldet og fraværet ved undervisningen.*

Elever og studerende med anden etnisk baggrund har et tilsvarende behov: *Før vi startede, fik vi at vide, at det var lærerne, der ville danne grupperne. Men det gjorde de ikke... Hvis jeg ikke var startet på anden praktikperiode, var jeg holdt op. Og jeg var bange for at komme tilbage. (Hjælperelev med anden baggrund).*

Mange lærere spørger sig selv om de skal styre gruppedannelsen eller overlade det til elever og de studerende. Og hvor længe grupperne skal køre. Hvis de ikke forsøger at styre, oplever lærerne ofte, at elever og studerende med anden etnisk baggrund ikke finder en gruppe, og en svag gruppe dannes. Hvis de forsøger at styre gruppesammensætningen, kan der lyde et ramaskrig fra især de danske elever og studerende, hvor en 'svag' i gruppen er ensbetydende med mere arbejde og et større pres: *Man vil ikke bære andre igennem – vi har nok i selv at klare det.*

På en enkelt social og sundhedsskole fortæller danske elever imidlertid, at *der er strammet op på fravær fra skolens side. Der er indført gruppesamtaler i mindre grupper på tværs af de 'daglige' grupper, hvor man kan få en snak med sin kontaktlærer - også om ens personlige ønsker. - "Det er rigtigt godt". Og elever med anden etnisk baggrund fortsætter: Grupperne var lavet af lærerne inden vi startede: unge - ældre - danskere - udlændinge. Først i projektet kan man vælge selv, hvem man vil i gruppe med. Vælger efter emne... Man kan godt arbejde alene, men så går man ned i karakter i 'samarbejde'... Lærerne er gode til at lægge ud med at sige, at ingen skal være uden for grupperne.*

Der kan også komme noget godt ud af at skifte gruppe - bare ikke op til eksamen. En dansk studerende siger: *Selv om vi gerne vil bestemme grupperne... måtte lærerne godt gå mere aktivt ind i grupperne. På et tidspunkt lavede de nye grupper, og jeg prøvede at arbejde sammen med andre. Det var rigtigt rart. Når jeg er sammen med dem, jeg ellers er sammen med, kan det godt ende i for meget hyggesnak... Lærerne skal ikke bestemme grupper til opgaver, hvor man kan bestå eller ej, men til mindre grupper.*

Enkelte lærere tager konsekvensen: *Vores grundsyn er, at vores studerende er voksne, ansvarlig mennesker, men der er behov for styring af gruppedannelsen. De unge er selvstændige men også forkælede og ansvarsløse – de tager sig ikke af hinanden. De har ikke den omsorgskompetence, som de havde for 10 år siden. De vælger tit gruppen*

frem for emnet og danner 'venindegrupper'. På en anden skole danner lærerne grupperne det første år: I Danmark danner man grupper i pauserne, men det ved de ikke. Så det første år siger vi som regel, hvem der skal i gruppe med hvem. Ellers går de i gruppe sammen i 'ghettogrupper'. Det kan også være danskere.... (Lærer på sygeplejeskole).

De steder, hvor gruppedannelsen ikke styres af lærerne, bliver det til en udfordring af få de(n) svage 'restgrupper' igennem: *Det kan være hårdt arbejde at vejlede en svag gruppe.* (Lærere på social- og sundhedsskole).

En leder af en social- og sundhedsskole udtrykker da også et håb og forventning om, at lærerne går ind i gruppeprocesserne - ellers *"udvikles elevernes personlige kompetencer ikke"*.

Sammenfatning

Skolernes tilrettelæggelse og styring af aktiviteterne i klassen og gruppearbejdet er helt afgørende for elevers og studerendes muligheder for at gennemføre uddannelsen - eller for risikoen for at falde fra. Der er tilsyneladende en selvforstærkende effekt i frafaldet i en klasse: Når først elever og studerende begynder at falde fra, tager de - populært sagt - andre med sig ud.

Grupper dannes ofte på et ikke-fagligt grundlag såsom etnicitet, alder, køn, om man har familie m.v., og det kan være en forklaring på frafaldets selvforstærkende effekt: Hvis en gruppe går i opløsning, kan det være svært at komme ind i en anden, når man ikke har de rette karakteristika.

Lærerne har generelt meget svært ved at finde ud af, om de overhovedet skal styre og sætte struktur på og i givet fald hvordan de skal gøre det. Elever og studerende efterlyser til gengæld struktur og styring af gruppearbejdet og gruppedannelsen. Et oplagt behov er at sikre, at gruppedannelse og -arbejdet finder sted på et fagligt grundlag og faglige interessefællesskaber snarere end som det er tilfældet nu, hvor sociale fællesskaber, fritidsinteresser eller personlige egenskaber som etnicitet, alder, køn danner grupperne.

6 Praktikken - arbejdspladsen, patienter og ældre

Der er mange forestillinger både på og uden for skolerne om, at en af de store barrierer og frafaldsfaktorer i sundhedsuddannelserne er praktikken. 'Praksischok' bruges ofte som svar på spørgsmålet om, hvad årsagen er til, at elever/studerende falder fra. Der er nogen sandhed i dette korte svar, men der kan også være tale om den 'omvendte sandhed': At praktikken bliver succesoplevelsen for nogle elever og studerende. For nogle, herunder mange med anden baggrund, er praktikken forløsende i forhold til den mere teoretiske del: *"Jeg havde det smadder godt i praktikken"* og *"Man lærer meget i praktikken"*. En sygeplejerskestuderende med anden baggrund siger: *Jeg har været ude i en kort praktik. Jeg fik et godt indtryk. Det var på en plastikkirurgisk afdeling; jeg var med til operationen og hørte, hvordan sygeplejerskerne snakkede med patienterne. Jeg tænkte, at "jeg kan godt klare det". Jeg troede det var mere skræmmende. - En måde at snakke med patienten på - og hjælpe folk - så de kan blive tilfredse. Så får jeg noget ud af det. Og de var søde - patienterne.*

Én ting er sikker: Der sker megen afklaring i praktikken. Afklaring af, hvad jobbet indebærer - herunder de oplevelsesrige relationer til både patienter/brugere og kolleger. Nogle tændes, og andre opdager, at *det ikke var noget for dem*. - Det sidste kan forstærkes, hvis eleven/den studerende har et instrumentelt forhold til uddannelsen. Som nogle hjælperelever, der allerede mentalt har søgt ind på assistent- eller sygeplejeuddannelserne - og derfor bare skal have overstået især praktikken.

Mødet med 'virkeligheden' ude på arbejdspladserne kan være en kontrast til skoledimensionen - og det kan den for alle: *Alle de gode ting, de lærer, møder en utroligt fortravlet hverdag*, siger en leder på en social- og sundhedsskole. Han siger også, at frafaldet efter uddannelsen er stort og henviser til en undersøgelse, som viser at *"alt det om omsorg og pleje, som de lærer her, står i kontrast til, at de føler sig som på en fabrik"*.

Mange lærere og studerende/elever beskriver, hvor svært det er at få lov at være elev/studerende i praktikken: En studievejleder fra en sygeplejeskole siger: *Det er svært at komme ind i personalegruppen. De føler sig udenfor. De er både en del af gruppen og så alligevel ikke. De er taget ud af normeringen og får ikke noget ansvar*. - Som udlænding kan man være særligt udsat: *Vi får at vide af arbejdsgiveren, at vi ikke må få fri, fordi vi bliver opdraget til at blive integreret*. (Elev med anden baggrund).

En lærer på en social- og sundhedsskole siger: *Det går godt, når de er ordentligt forberedte, og når praktikvejlederen har interesse og forståelse for barriererne*. Dette understreger vigtigheden af praktikvejlederrollen. Skolen lægger derfor vægt på, at praktikvejlederne har meldt sig frivilligt, og skolen tager kontakt til praktikstedet en gang om ugen, for at høre hvordan der går. Problemet er også gældende på sygeplejeområdet. En lærer på en sygeplejeskole siger: *Jeg har hørt, at det kan være vanskeligt ude i klinikken med racistiske patienter - det er endnu sværere end uddannelsen. Og det håndteres forskelligt: Nogle afdelingssygeplejersker tager fat i det - andre gør ikke. Alt er så indforstået på arbejdspladsen. Det gælder både generelt for kollegerne og for dem med anden baggrund*.

Kontakten til patienter og de ældre

Elever og studerende med anden etnisk baggrund kan noget særligt i praktikken - mener nogle lærere, ledere og danske elever. - F.eks. udviser mange af de udenlandske elever og studerende en naturlig omsorg og har respekt for og en god holdning til ældre - det mener lærere og danske elever på social- og sundhedsskoler. - *"De udstråler ro og at de har tid"*.

Nogle patienter og brugere bliver imidlertid stødt over tørklædet - andre reagerer på den mørke hud. Det kan også være accenten. Det er meget forskelligt om leder og kolleger bakker op. Eller praktikvejlederen som den centrale kontaktperson, der imidlertid ikke befinder sig på afdelingen.

En mandlig sygeplejestuderende fra Etiopien fortæller om engang fra praktikken på hjælperuddannelsen - i hjemmeplejen: Han kom ud til en ældre mand, der skulle have hjælp, og bankede på døren; manden linnede på gardinet og kiggede ud af et vindue, hvorefter han åbnede døren og meddelte, at han ingen hjælp skulle have i dag... Og lederen sendte en anden.

En sygeplejestuderende med anden baggrund åbner op for, at det ikke behøver at handle om den etniske baggrund: *Nogle patienter har den der afstand - hvor der ikke er tillid og tryghed. Det kan være svært at finde ud af, om det er mig - om det er kemien. Nogle afviser én totalt, og så vil jeg også hellere have en anden. Men de første gange blev jeg ked af det.*

For en hjælperelev med anden baggrund startede det svært, men endte bedre: *Det er svært med udlændinge i praktikken i kommunen - på grund af asylcentret. De ældre var først bange, men derefter åbnede de sig - og så ville de have, at jeg skulle komme igen....*

Vi har hørt forskellige oplevelser af det tørklæde, som nogle af de muslimske kvinder bærer. Mange af lærerne mener, at spørgsmålet om at være integreret på uddannelsen, kunne sproget m.m. intet har at gøre med, om de bærer tørklæde eller ej. Det oplever de pågældende kvinder også typisk på skolen, men samtidig bliver tørklædet uundgåeligt tematiseret i praktikken - på arbejdspladserne. Af både patienter/brugere og personale/kolleger - med forskellige variationer.

En kvinde med tyrkisk baggrund fortæller fra hjælperpraktikken: *Jeg får så mange kommentarer fra borgerne. Jeg har vænnet mig til det og siger til dem, at jeg er der for at hjælpe dem. Men der var én, der sårede mig og gik over mine grænser. Så gik jeg til min praktikvejleder og 'kom af med ham'. Jeg fik ikke kommentarer fra arbejdskollegerne; de spurgte, om jeg ikke kunne tage det af - 'du har så flot et hår'. Det er i orden at være nysgerrige. De støtter mig og siger til borgerne, hvis der er noget. Det betyder meget med personalet.*

En 21-årig sygeplejestuderende med pakistansk baggrund er født og opvokset i Danmark og taler flydende dansk. Hun fortæller, at hun for 1½ år siden besluttede at tage tørklæde på som et led i en større religiøs bevidsthed. (Det var hendes eget valg, og for at understrege dette, nævner hun, at hendes store søstre ikke bærer tørklæde.) Fra den dag, hun tager tørklædet på, oplever hun et totalt skift i forhold til folks attitude over for

hende - "*det er helt anderledes!*": De tror ikke, hun kan tale dansk, og de lægger afstand til hende... - "*Og jeg har jo prøvet det andet - at gå til fester og alt det der...*".

Kontakten til personalet

Der er lærere på en enkelt sygeplejeskole, der mener, at elever og studerende med anden baggrund ikke er bange for at tage del i det praktiske arbejde på en afdeling: *De praktiske opgaver skræmmer ikke vores etniske studerende. De kan godt tage fat, når der eksempelvis skal ryddes op i køkkenet eller tømmes skraldespande.* Men også i forholdet til kollegerne har elever og studerende med anden etnisk baggrund det svært. Praktikvejlederen spiller også en ganske afgørende rolle. Og det gælder også elever og studerende med dansk baggrund. Det kan være svært at blive en del af personalegruppen.

En sygeplejestuderende med anden baggrund sammenligner med den ind imellem barske gruppedannelse på skolen og mener, at arbejdspladserne kan være endnu mere rå: *I klasserne er vi meget opdelt. Lærerne siger: "I skal danne grupper, og hvis ikke man har nogle gode venner, så...". Men skolen er det måske endda lige meget med, men i praktikken kan jeg opleve nogle sygeplejersker... - Det er så utroligt - måden de taler til én på - det er så respektløst. - At fortælle mig hvordan jeg skal agere - som 33-årig. (...) Kvinder er hårde.* Den studerende er kvinde og har somalisk baggrund; hun bærer tørklæde og ser meget yngre ud end sine 33 år.

Det kan være stressende for alle: *Det er hårdt i praktikken. Det er ikke de ældre. Der er meget pres på én som elev - man skal kunne det hele. Personalet har højt sygefravær, og eleverne har ikke fravær. Vejlederen er der jo ikke altid. Der skal være elevtid en halv time hver dag - til at skrive logbog - men det er svært at få gjort.* En social- og sundhedshjælper elev siger selv: *Nogle elever med anden baggrund tør ikke sige fra. Eleverne får bare de borgere, de andre ikke vil have. - Man skal finde ud af det rigtige ord at bruge. Jeg sagde fra én gang - og det er blevet bedre - jeg har skullet lære det.* En anden supplerer: *Hjemmeplejen var hård - jeg troede kun jeg holdt en måned. Jeg fik en borger, der ikke var populær. Jeg har kun oplevet to, der virkelig var racister - hvor jeg måtte sige fra.*

Studerende og elever får megen erfaring, også af den mere 'dyrekøbte' art, fordi de ofte oplever ikke at kunne få lov til at være under uddannelse: *Vi bliver brugt som arbejdskraft - uanset hvad de siger!* - Som en sygeplejestuderende siger, mere konstaterende end klagende.

Tørklædet indebærer også problemer i forholdet til kollegerne. De studerende og elever, der har en anden etnisk baggrund, kan opleve, at allerede forestillingerne om og forventningerne er noget, de kan være oppe imod. En sygeplejestuderende med anden baggrund fortæller fra et sommerafløsningsjob. Hun skulle komme på en afdeling, og lederen havde skrevet i bogen, at hun kom: Her stod hendes navn og "*Hun er somalier og bærer tørklæde*". *Hun skrev ikke engang, at jeg var sygeplejestuderende!*

En sygeplejestuderende fra hovedstadsområdet bærer tørklæde, og hun har oplevet, at man på afdelingerne er helt uforberedt på, at der kan komme personale med tørklæde: *I praktikken måtte jeg have sådan et hårdt stykke hvidt stof om hovedet - der var ikke andet. Det var som om det er noget nyt derude.*

Det sundhedsfaglige arbejde

Nogle ledere, lærere og danske elever mener, at mange elever/studerende med anden baggrund er for tilbageholdende i praktikken: *I praksis er problemet deres måde at begå sig på: De kan ikke sige fra*, siger en lærer på en social- og sundhedsskole. Et par danske elever siger: *Nogle har løbet panden mod en mur i praksis. Det er svært, når de siger ja eller nej - at vide hvad de mener.*

En leder på sygeplejeskole giver sit billede: *De har svært ved at skelne mellem reproduktion og analyse af en tekst. Det afspejler sig også i praksisfeltet - det at turde spørge. Der er kommunikationsbrist, og oplevelsen fra afdelingernes side er passivitet. Og man kan ikke gemme sig i et hjørne. De har en anden aktivitetsstruktur: Hvis man ikke forstår det, er det ikke altid man spørger. De kan være svære at nå - og det handler også om ære og stolthed. De stille danske piger kan overraske, men det kan de stille piger med anden baggrund ikke - hvis man ikke markerer sig, så... Eller hvis man nikker og så gør noget andet - også i praktikken - så opleves det som tillidsbrud - også hos de studerende.*

Og det kan have konsekvenser: *- Jeg dumpede én i praktikken. Det var sproget, men også noget kulturelt. Det er svært for dem at sige til og fra - og det forventer vi. At man er åben.* (Lærer på sygeplejeskole).

En lærer finder en forklaring i forskellene i måden man går til plejen på: *Der er det med kropssproget. I praktikken mangler der respons - jeg har skullet forklare meget for at gøre mig forståelig. (...) Selvom de gør og ser observationer, ved de ikke, hvad de skal bruge det til. En kvindelig studerende fra Montenegro gav over for mig udtryk for, at der var forskelle på tilgangen til patienten. Hun er vant til en mere instrumentel tilgang. "Hele den observationsproblematik er fremmed for mig", siger hun.* (Lærer på sygeplejeskole).

Men vores interview indeholder eksempler på elever og studerende med anden etnisk baggrund, der siger, at man i netop praktikken i modsætning til skolen er tvunget til at sætte ord på: *Sproget udvikler sig på uddannelsen og i praktikken. - På uddannelsen holder jeg mig nogle gange tilbage, selvom jeg har noget, jeg har lyst til at sige. Men på arbejdet - der skal jeg snakke.* (Kvindelig sygeplejestuderende med anden baggrund).

Sammenfatning

Praktikken kan både fastholde og udstøde elever og studerende. Men den afklarer under alle omstændigheder, hvad jobbet indebærer. Af forhold der udstøder elever og studerende peges der på en travl og fabrikslignende hverdag samt, at det er svært at blive en del af personalet og arbejdspladsen i rollen som elev eller studerende.

Derudover har elever og studerende med anden etnisk baggrund nogle særlige udfordringer, herunder at patienter og borgere i hjemmeplejen reagerer på en mørk hud, et tørklæde, accenten eller sproget. Støtte fra praktik- og klinikvejledere samt kolleger er meget vigtig i disse sammenhænge. Elever og studerende med anden etnisk baggrund oplever imidlertid også, at kolleger på arbejdspladsen har meget fokus på deres etniske baggrund eller deres tørklæde, som ikke har noget med det faglige arbejde at gøre.

Ledere, lærere samt elever og studerende med etnisk dansk baggrund oplever på den anden side, at elever og studerende med anden etnisk baggrund ikke kan sige fra, at de er for passive, ikke tør spørge m.v.

Det rejser spørgsmålet om elever og studerende med anden etnisk baggrund føler, at der er mulighed for at komme mere på banen og om de føler sig i trygge og sikre omgivelser. Der er i interviewene ikke meget, der tyder på, at man ude på arbejdspladserne er opmærksomme på at sikre disse trygge og gode rammer for elever og studerende i almindelighed eller elever og studerende med anden etnisk baggrund i særdeleshed.